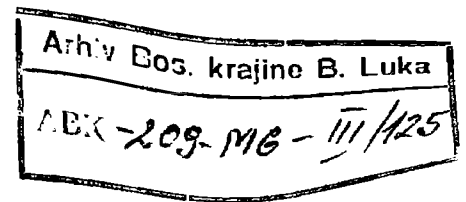

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

MAKOR IVICA

SJEĆANJA NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI

I dio

L e g e n d a :

- Sjećanja na radnički pokret u Banjoj Luci u periodu od 1920.do 1934.godine;
- 21 stranica kucanog teksta na mašini;
- Sjećanja autorizirana.-

I V I C A M A K O R

Rodjen sam 10. februara 1907. godine u Banjoj Luci u porodici majke Roze jer otac Božo sa nama nije živio. Othranila me je majka Marija, koja je živjela sa svojim dvjema neudatim kćerima, radnicama u Fabrici duhana. Uzgred rečeno, i majka mi je bila radnik u istoj fabrici.

Porodica je bila veoma siromašna. Stanovali smo u Dobraševoj ulici, sada ulici Petra Kočića.

Osnovnu školu pohađao sam kod bijelih čas-
nih sestara. Nakon završetka osnovne škole upisali su me u Realnu gimnaziju. U trećem razredu gimnazije napustio sam školovanje u gimnaziji iz materijalnih razloga. Naime, povod je bio ovakav. Došao sam u decembru mjesecu na nastavu bez obuće i profesor Kokanović me je zbog toga poslao kući. Otišao sam kući i prestao da pohađam nastavu.

Budući da nisam imao 14 godina nisam se mogao zvanično zaposliti. Do navršenja 14. godine radio sam u trgovini Jusufa Arslanagića, koja se nalazila na današnjoj pijaci.

Počeo sam izučavanje stolarskog zanata 1921. godine kod stolara Antuna Kunšteka, čija se radionica nalazila u ulici fra Grge Martića. Kao mladi radnik pohađao sam večernju šegrtsku školu.

Rad kod Kunšteka bio je izuzetno težak. Kod Kunšteka sam se hranio, ali sam morao raditi od 5-20 časova. Na posao sam dolazio bez obzira na godišnje doba u 5 časova izjutra, cijepao sam i rezao drva, potpaljivao vatru, radio u bašti i izvršavao druge poslove koji su mi bili naredjeni prethodnog dana. Od 7-12 radio sam u radionici. Od 12-13 časova bio je ručak, a od 13-18 časova opet sam radio u radionici. Od 18 časova do završetka radnog vremena kupio sam po cijelom komšiluku napoj za krmke i kuhao hranu za krmke. Oko

20 časova bila je večera poslije koje sam išao kući. Tako sam radio iz dana u dan osim tri dana u sedmici kada sam išao u večernju šegrtsku školu. Nastava u ovoj školi bila je od 18 časova i u te dane sam ranije prekidao poslove kod mog poslodavca. Naime, i u te dane kada sam išao na nastavu morao sam raditi kod Kunšteka sve ono što je on naredio. Medjutim, oni šegrtri koji nisu bili na hrani radili su samo u radionici. Tako su radili Karlo Granić i Rudi Pasarić, šegrtri kod Kunšteka. Takav je rad iscrpljivao, ali sam morao podnositi. Vremena za učenje skoro da i nije bilo jer sam po završetku rada jedva čekao da se odmorim.

Antun Kunštek bio je izraziti Radićevac. Bio je poznanik i prijatelj braće Radić, Pavla i Stjepana. Kada su dolazili u Banju Luku odsjedali su kod Kunšteka. Koliko se sjećam, godine 1921. došao je u Banju Luku Pavle, a nešto kasnije i Stjepan Radić. Ostali su po jedan ili dva dana. Sjećam se da sam im morao po naredjenju Kunšteka da čistim cipele.

Budući da sam stanovao u neposrednom susjedstvu porodice Vinterhalter, kuća do kuće, družio sam se sa braćom Vinterhalter i braćom Zeljković (Vlado, Sveto i Rajko). Budući da su bili stariji po godinama u našem se društvu nisu kretali stariji Zeljkovići (Vaso, Bogdan i Dušan).

Po završetku zanata nisam ostao kod Kunšteka. Završio sam zanat 1925. godine i počeo da radim kod raznih poslodavaca (Anto Pršljjić, Ivo Šimleša itd.). U vremen- skom razdoblju do 1939. godine osim u Banjoj Luci radio sam godinu dana u Nišu i 11 mjeseci u Zagrebu. Državni posao nisam mogao dobiti pa sam bio prisiljen da se zapošljam kod privatnih poslodavaca. Rad kod privatnih majstora nije davao ekonomsku sigurnost jer su najamnine ovisile od obima poslova, a u nekim periodima narudžbi je bilo veoma malo.

Napredu literaturu počinjem čitati od 1926. godine, naročito izdanja Nolit i Binoze. Knjige na čitanje dobivao sam mahom od Vilke Vinterhaltera. Čitanje je tako postalo sastavni dio moje svakodnevnice.

U URS-ove sindikate uključujem se 1926. godine. Kasnije sam, 1932. godine, po zadatku prešao u ORS-ove sindi-

kate, koji su kao i URS-ovi sindikati bili smješteni u zgradi Radničkog doma u Banjoj Luci. Kroz rad u sindikatu upoznao sam se sa Muhamedom Kazazom, Idrizom Maslom, Ethemom-Ledom Karabegovićem, Abduselamom Blekićem-Šandorom i drugim naprednim drugovima.

Edo Kunštek bio je sin mog poslodavca. Kada sam došao na izučavanje zanata Edo je bilo 11 ili 12 godina. Dok sam bio na zanatu nisam se družio sa Edom, inače jedincem i prilično razmaženim djetetom svojih roditelja. Po nalogu poslodavca Antuna Kunšteka čistio sam obuću članovima porodice, uključujući i Edu Kunšteka. Edo Kunštek uključio se u radnički pokret isključivo zahvaljujući profesoru Šeremetu.

Sa Akifom Šeremetom upoznao sam se preko Vilke Vinterhaltera. Do tog poznanstva došlo je zbog jednog posla koji je trebalo obaviti. Pošto sam bio poznat kao odličan majstor za pravljenje čamaca, Akif Šeremet me je angažovao da napravimo nekoliko čamaca. Zajedno smo napravili četiri čamca. U radu na tim čamcima učestvovali su osim mene i profesora Šeremeta i njegovi učenici Vilko Vinterhalter, Edo Kunštek, Tankredi Sola i Mladen Paternoster. Svi su oni pomagali u poslu. Jedan čamac bio je izgrađen za Akifa, drugi za nekog Akifovog prijatelja, treći za Vilku Vinterhaltera, a četvrti za mene. Po dogovoru, Vilko je svoj čamac prodao. Dobiveni novac smo podjeliili, a moj čamac je od tada postao zajednička svojina Vilke i mene. Čamcu smo dali ime "Špartakus". Vilko mu je dao ime po vodji u ustanku robova. Bilo je to 1926. ili 1927. godine. Radili smo u dvorištu Akifove kuće, odnosno kuće u kojoj je stanovao, u stili čardaka, preko Vrbasa u blizini kuće Teofika Maglajlića, u sadašnjoj ulici Nurije Pozderca, preko puta današnjih nebodera (solitera).

Akif je uživao ogroman autoritet među školskom omladinom, naročito gimnazijalcima i studentima. Imao je veliki uticaj na omladinu i idejno opredeljenje učenika. Međutim, po mom mišljenju, manje je kontaktirao sa mladim radnicima. Inače je bio otresit, kolerik po temperamentu, dosta nagao. Znao je da plane. Tražio je iskrenost, dosljednost i istrajnost u izvršavanju dobivenih zadataka. Kad god su gimnazijalci dobivali zadatke posebno su se trsili da ih brzo

i tačno izvršavaju, shodno dobivenim uputstvima. Obično su govorili, što mi je poznato iz druženja s njima, "Moramo tačno izvršavati zadatke jer se sa Akifom ne može šaliti!"

Bio sam prisutan pri podnošenju jednog izvještaja Vilke Vinterhaltera i Ede Kunšteka iz vremena kada smo radili čamce. Riječ je bila o radu literarnog društva u Realnoj gimnaziji. On im je inače stalno davao uputstva šta i kako treba raditi, kako organizirati rad, šta uključivati u dnevne redove sastanaka, koja predavanja držati, kako vršiti omasovljenje, kako se suprotstavljati idejnim protivnicima itsl. Bio je stalno u toku te omladinske aktivnosti jer je bio o svemu redovno informisan. Uvijek je tražio iscrpnija obavještenja. Tako se pomenutom prilikom obavestio Edi Kunšteku da prvi govori. Nakon izlaganja Ede okrenuo se profesor Vilki Vinterhalteru i rekao: "Sad ti kaži pravo kako je bilo!" Naime, Akif je uočio spremnost Ede Kunšteka da stvari i odnose prikazuje u ružičastim bojama, da ih uveliča ili da im da druge dimenzije, a Akif Šeremet je tražio stvarno stanje, opipljive činjenice, ma kako one bile nezgodne ili teške. Od svih tih omladinaca, što se moglo osjetiti, Akifu je bio najdraži Edo Kunštek. Njega je najviše volio iako je volio i druge omladince. Edo je jako volio Akifa koji je za njega bio ideal čovjeka i komunista. Moje je mišljenje da Edo nikada ne bi bio komunista da nije bilo Akifa.

Kada je bio premješten u Prijedor, Akifa smo Vilko i ja tri puta posjetili. Vilko je bio inicijator ovih posjeta, koje nisu bile samo prijateljske. Stanovao je u jednoj bosanskoj kući, čardaku, na prvom spratu, u veoma lošem stanu. Kuća je bila u ulici, pretežno naseljen^o Muslimanima, direktno od željezničke stanice jedna ulica lijevo.

Vilko ga je obavjestio o prilikama u Banjoj Luci, o svemu onome što je bilo značajno za politički život. Vilkina obavještenja su bila iscrpna i inače, ali je Akif tražio i dodatne informacije. Akifa je naročito interesirao rad omladine u Banjoj Luci. Akifovi savjeti, sugestije i prijedlozi, bili su veoma značajni.

Bio sam nerazdvojan sa Vilkom, a družio sam se sa Tankredijem Solom i Mladenom Paternosterom, kao i sa Veljkom

Djordjevićem i Vesom Maslešom. Ja Jusufom Tulićem-Jojom družio sam se od 1927. godine sve do njegovog odlaska u SSSR 1931. godine. Ja sam sa Tulićem radio u radionici Ive Šimleše prema rudniku Lauš. Jusuf Tulić je tada radio kao kolar. Zajedno je sa nama povremeno radio i Franjo Sarafin. Zajedno smo bili uključeni u podružnicu drvodeljskih radnika u okvirima Ursovih sindikata.

Jusuf Tulić je već tada bio član KPJ. Njegovo društvo mi je mnogo koristilo, naročito na idejnom polju. Uvijek mi je pričao o sindikalnom i uopšte radničkom pokretu, značaju revolucionarne klasne borbe, klasnoj misiji proletarijata, značaju idejnog rada i političkoj borbi naprednih snaga. Uže se družio naročito sa Idrizom Maslom i Muhamedom Kazazom.

Poslije povratka iz SSSR-a ilegalno je doputovao u Banju Luku. Budući da je bio jedina osoba, bio je jako privržen majci i došao je da je posjeti u vrijeme njene bolesti. Majka mu je stanovala u Bukvaleku na Hisetima. Preko oca Kjazima Krajišnika tražio je da se nadjemo. Ja sam otišao u stan njegove majke i tamo smo se sastali. Imao je povjerenje u mene i tražio je da se nadjemo. 'Bilo je to, mislim, 1935. godine.' Od mene je tražio iscrpnija obavještenja o stanju u Banjoj Luci, u mjeri koliko sam ga mogao informisati, kao i podatke o radu partijskih drugova.

Jusuf Tulić-Jaja bio je izuzetan drug, staložen, neposredan, predusretljiv, taktičan. Pristupima problematici i ljudima izgrađivao je svoj revolucionarni autoritet. Kao radnik na radnom mjestu bio je izuzetno vrijedan i cijenjen. Kao dobrog radnika su ga cijenili i poslodavci. Često mi je prebacio što se družim sa intelektualcima u koje nije imao mnogo povjerenja, a zamjerao mi je što sam mnogo plesao. Za Asima Alihodžića je govorio da je salonski komunista, a ne revolucionar koji će praktično raditi na izvršavanju konkretnih zadataka revolucionarne borbe.

Družio sam se i sa Veljkom Djordjevićem, koji je u ono vrijeme od intelektualaca najviše bio vezan za radnički pokret, naročito za sindikate. Veljko je imao veliki uticaj na mene. Njegov cijeli svakodnevni život bio je posvećen radničkom pokretu. Jednom kada sam mu došao u posjetu kući Veljko mi je rekao da mu se brat Todor vratio iz SSSR-a.

Mislim da je to moglo biti 1928. ili 1929. godine.

Negdje 1929. godine Vilko Vinterhalter mi je rekao da je bilo riječi o meni kao kandidatu za prijem u članstvo KPJ. Bio sam iznenađen, a nisam bio ni član SKOJ-a. Vilko je napomenuo: "Zависи od tebe kako ćeš se držati i da li ćeš biti primljen u Partiju?"

U to vrijeme držao sam plesne tečajeve, a počeo sam ih držati od 1927. godine. Od plesnih tečajeva sam se dijelom i izdržavao, naročito onđa kada u zimskim periodima nije bilo dovoljno posla. U radu na tečajevima pomagali su mi moji drugovi, naročito Vilko i Tankredi Sola, a dijelom i Mladen Paternoster. Sa nama se Mladen Paternoster uvijek družio, ali nije bio primljen u Partiju sve do 1939. godine. Uzrok njegovog ranijeg neprimanja u članstvo KPJ je prije svega u nekim njegovim anarhističkim stavovima, odnosno pogledima. On je bio uvijek spreman da uradi sve ono što Partija od njega zahtjeva. Za njega je autoritet Partije bio neprikosnoven. Ako bi, naprimjer, bilo rečeno da Partija traži da se neko istuče, ubije i sl. uvijek je bio spreman da to za Partiju uradi bez obzira na posljedice. Bio je spreman da se za Partiju i žrtvuje, za koju je bio idejno vezan. Inače, stalno se kretao u društvu komunista i stalno je radio na svom idejnom izgrađivanju.

U članstvo KPJ primljen sam u aprilu 1931. godine. Vilko me je za sastanak pripremio rekavši mi da ću biti primljen na prvom narednom sastanku. Bio sam primljen na sastanku održanom u kući Vilke Vinterhaltera. Na sastanku su bili prisutni: Veljko Djordjević, Vilko Vinterhalter, Tankredi Sola i ja. Veljko je vodio sastanak i saopštio mi da sam primljen u članstvo KPJ. Na sastanku je bilo riječi o ideološko-političkom radu u cjelini, a naročito članova KPJ, i stvaranju grupa simpatizera Partije. Simpatizere smo tada zvali "frakcije".

(Prekid.)

11. oktobra 1974. godine.-

(Ivica Makor)

(Nastavak I.)

Na idućim sastancima, koje smo držali svake sedmice uvijek na drugom mjestu, u zimskom periodu u kućama, a u letnjem periodu na obalama Vrbasa ili na nekom skrovitom mjestu, uvijek smo na dnevnom redu imali pitanja vezana za idejni rad i problematiku konkretnih akcija. Jedno sam vrijeme bio u ćeliji gdje je Vilko Vinterhalter bio pročelnik, a u njoj su bili Tankredi Sola - Edi i Marijan Podgornik. U ovu se ćeliju preko ljeta uključivao i Ekrem Maglajlić, sada veterinar u Sarajevu.

Za partijski život u Banjoj Luci značajan je jedan događaj koji je prethodio odlasku Jusufa-Joje Tulića i Ede Kunšteka u inostranstvo.

U ljeto 1931. godine kupali smo se na Vrbasu: Vilko Vinterhalter, Edi Sola, Mladen Paternoster, Veljko Djordjević, Jusuf Tulić, Edo Kunštek, ja i još neki. Do mjesta gdje smo se kupali došao je neki nepoznati mladić, visok i plav. Predstavio nam se kao student koji je došao u posjetu svojim rođjacima u Banjoj Luci. Uključio se u naše društvo, ali mi nije poznato čijim posredstvom.

Tek sam kasnije doznao da je on bio partijska veza za odlazak Joje i Ede u Sovjetski savez. Nešto kasnije, a možda neposredno i u to vrijeme, Vilko mi je u povjerenju rekao da je taj student partijski funkcioner. Bio je otprilike mojih godina. Koliko se sjećam, zadržao se u Banjoj Luci dva dana.

Nakon mjesec dana, a možda i nešto više, doznali smo za odlazak Ede i Joje. Obojica su nestali iz Banje Luke. Nije mi poznato da li su otputovali zajedno ili odvojeno što, konačno, nije ni bitno.

Nešto prije toga, Joja me je na odredjen način pripremao za svoj predstojeći odlazak iz Banje Luke. Pretpostavljao sam da je znao da treba da ide u Sovjetski savez. Dobro se sjećam da mi je rekao da po partijskom zadatku odlazi i da će, po svoj prilici, otići u Zagreb gdje je i ranije radio. Vjerovao sam da stvarno ide u Zagreb

gdje mu se pruža prilika za šire političko aktiviziranje.

U neposrednoj blizini moje kuće stanovala je i porodica Vese Masleše. Veso je tada bio student prava. Njihova kuća u nekadašnjoj Dobraševoj ulici, sada Kočićeva ulica, i danas postoji, a u njoj stanuje Rajko Dušanić. Kada se nalazio u Banjoj Luci, često me je sa prozora svoje sobe na prvom spratu zvao na partiju šaha. Sjećam se kako mi je jednom rekao da se nikako ne može usredsrediti na učenje i da igranjem šaha nalazi za sebe opravdanje, izgovor pred svojom savješću.

Veso Masleša je inače isticao da težište rada članova Partije treba da bude u sindikatima. Posebno je naglašavao imperativnost kontinuirane i dosljedne borbe protiv svih tipova oportunističkih u sindikalnim redovima. Efekti političkog djelovanja, kako je Veso naglašavao, daju rezultat u oblicima praktične borbe.

Negdje krajem 1931. godine Veso me je pozvao u svoju kuću i rekao da će pošta za njega iz Zagreba dolaziti na moje ime. Odmah po primitku trebalo je da tu poštu donosim njemu. Stvarno, pošta iz Zagreba počela je pristizati. Kako je pristizala predavao sam je odmah Vesi. Ukoliko je Veso bio odsutan iz Banje Luke, u Beogradu ili Zagrebu, shodno dobivenim instrukcijama predavao sam je Asimu Alihodžiću. Redovno je i često pristizala sve do provale u Hrvatskoj Kostajnici, mislim 1932. godine.

Veso me je pozvao i preporučio da se na neko vrijeme uklonim iz Banje Luke jer zbog provale do koje je došlo mogu doći pod udar policije. Objasnio mi je da je provalu izvršio, koliko se sjećam, onaj isti koji je preko mene slao poštu u Banju Luku, neki Zmazek.

Razmišljao sam o Vesinom prijedlogu. Teško mi je bilo da se odlučim. Konačno, odlučio sam da ipak ostanem jer sam moj odlazak iz Banje Luke može za policiju da bude jedan razlog više za sumnju. Bio sam oprezan i pripreman za svaku eventualnost. No, niko me nije tražio.

Zaboravio sam da spomenem da se, mislim 1934. godine, za kratko vrijeme u rad naše ćelije uključio i kapetan Milivoje Kundak.

Kad se oženio, Veso je sa svojom suprugom u letnjim mjesecima dolazio na Vrbas. Kao i nekada, vozali smo se u čamcu. Sa nama je na Vrbas išao i dr Miloš Aranicki, koji je tada radio u Higijenskom zavodu. Aranicki i Veso Masleša bili su inače veoma prisni drugovi i prijatelji i skoro uvijek su ozbiljno razgovarali o političkim pitanjima. Veso je često izlagao svoja mišljenja o načinu, metodu i stilu rada u sindikatima i oblicima raskrivanja klasnog neprijatelja. Iz njihovih sam razgovora zaključio da je i Aranicki bio dosta temeljno ideološki obrazovan.

Jednom, negdje u ljeto 1932. godine, šetali smo s Veso, Vilko, Edi Sela, Fadil Maglajlić i ja. Tom prilikom sam se žalio da mi Veso nije htio objasniti šta je prelaz kvantiteta u kvalitet i obratno. Ova moja primjedba inicirala je diskusiju, živu polemiku o suštini i sadržajima dijalektičkog materijalizma u prirodnim i društvenim pojavama između Vese, Fadila i Vilke. Mnoge stvari iz te njihove diskusije nisu mi bile razgovjetne, ali sam ipak dosta toga saznao što mi nije bilo poznato. Inače, njihov je razgovor bio na visokom teoretskom nivou kome sam ja prisustvovao kao pasivan član.

Policija u Banjoj Luci uhapsila me je 1933. god. Osim mene, uhapšeni su bili: Vilko, Asim Alihodžić, Safet Filipović-Fric i profesor Milan Jovanović-Šule. Bili smo uhapšeni u današnjoj Titovoj ulici, u prvoj vili do današnjeg Doma JNA, gdje je stanovao Šule. Okupili smo se da čujemo vijesti iz radio izvještaja o izborima za Rajhstag. Policija je opkolila kuću i kada smo izlazili, negdje oko 2 sata noću, bili smo pohapšeni.

Nismo mogli ni pretpostaviti da će doći policija. Bezbrižno smo sjedili i očekivali radio vijesti o rezultatima glasanja. Budući da smo htjeli nešto da popijemo, a bili su već pozni sati, trebalo je da neko od nas ode i u nekoj od gostionica da kupi vino. Nikome se nije išlo. Izvlačili smo šibicu i na Frica je pala kocka da podje u kupovinu. Dobio je ceker sa tri flaše.

Prolazilo je vrijeme a Fric se nije vraćao. Pomisljali smo da je otišao kući jer je već prošla ponoć. Tek kada smo na izlazu bili pohapšeni, mogli smo konstatovati da je Fric prije nas pao u ruke policiji.

Osudjeni smo na po mjesec dana zatvora i protjerivanje u zavičajna mjesta. Asim Alihodžić je osuđen na protjerivanje u Ključ, Vilko Vinterhalter u Karlovac, Milan Jovanović-Šule u neko mjesto u Vojvodini, a ja u Italiju pošto su me vodili kao italijanskog državljanina. Na presudu smo se svi žalili. Vilko je napravio žalbu i za sebe i za mene, a ostali svako za sebe. Na intervenciju građana, ban Todo Lazarević ukinuo je policijsku presudu.

Jedino je ostvareno protjerivanje profesora Milana Jankovića-Šule u formi premještaja. Prema mojoj ocjeni Šule je bio stariji od mene tri ili četiri godine. Veoma smo ga cijenili zbog njegovih političkih opredeljenja, a i moralnih kvaliteta. Tek kasnije sam doznao da je bio član Partije.

Želio bih pomenuti da je u toku saslušanju pred isljednim organima policijskim agentima i službenicima bilo čudno i neshvatljivo moje druženje kao radnika sa intelektualcima. Njihova logika razmišljanja izdvajala je intelektualce od radnika i stvarala oštre granice među njima. U istražnom postupku težište svojih ispitivanja usmjerili su baš na ovu činjenicu. Stičem utisak da su imali namjeru da nas zbog komunizma osude, ali dokaza nisu imali. Držali su nas u zatvoru da bi dobili neki oslonac za svoje policijske pretpostavke, ali im identičnost naših iskaza nije davala takvu mogućnost. U obrazloženju svog druženja sa Vilkom Vinterhalterom predočljivo sam im obrazložio da sam s njim odrastao u istoj ulici u druženju od pretškolskih dana, da nas je vezivala zajednička igra, dječjačke uspomene i afiniteti, zajednička vožnja čamcem po Vrbasu itsl.

Nastavio sam rad u partijskoj ćeliji, koji je pretežno bio posvećen ideološkopoličkim sadržajima. Za teoretski rad dobivali smo zadatak da pročitamo određenu knjigu o čijem smo cijelom sadržaju ili jednom dijelu na

sastanku referisali. Bile su to knjige Aptoni i Luja Sinklera, Džeka Londona, Travena i dr. Cijela diskusija o pročitanim djelima nije se vodila o fabuli, već o socijalnim, moralnim, ekonomskim i političkim sadržajima uz kompariranje sa postojećim društvenoekonomskim uslovima. Sticala su se tako nova saznanja, proširivali horizonti svijesti i oblikovala klasna svijest na načinima i putevima prevaziženja kapitalističkih proizvodnih odnosa koji zakonito radjaju neravnopravnost i eksploataciju. Kasnije smo izučavali "Komunistički manifest", brošure iz političke ekonomije i sličnu ilegalnu literaturu.

Negdje u jesen 1933. godine prelazim u ćeliju gdje je bio pročelnik Muhamed Kazaz. U ovoj partijskoj ćeliji bili su: Idriz Maslo, Alojz Petek, Abduselam Blekić-Šandor i ja, a nešto kasnije se uključio i Ethem-Leda Karabegović. Ova je ćelija djelovala po sindikalnoj osnovi jer smo svi mi bili u radu povezani za podružnice sindikata. Dobivali smo zadatke za oblike konkretnog rada u podružnicama sindikata: Alojz Petek i ja bili smo zaduženi za rad podružnice drvodeljaca, Idriz Maslo za metalce, a Muhamed Kazaz, Šandor i Leda bili su zaduženi za podružnicu kožarskih radnika.

O rezultatima našeg konkretnog angažovanja u radu podružnica sindikata referisali smo na sastanku ćelije i davali ocjene efikasnosti rada. Cijela ta usmjerenost imala je za cilj da se unose klasni revolucionarni sadržaji u konkretne sindikalne akcije. Na ovoj osnovi vršila se neka vrsta koordinacije rada ne samo članova Partije, nego i samih podružnica u kojima su članovi izravno ili putem simpatizera djelovali. Ovo je naročito bilo značajno jer su postojale tendencije da se iz sindikalnog rada eliminiraju dimenzije političko klasne prirode.

Sastajali smo se redovno, najčešće jednom sedmično, a prema potrebi i češće ako je iskrslo neko značajno pitanje koje je iziskivalo zajedničko angažovanje. Ponekada je između sastanaka bilo i veće vremensko razdoblje, ali ne duže od petnaestak ili dvadeset dana. Uglavnom, sastajali smo se kada je to bilo potrebno. Dosta često, na završetku jednog

utvrđivalo se vrijeme i mjesto drugog sastanka.

Moja se ranija partijska ćelija ukinula jer su Vilko, Edi Sola i Marijan Podgornik otišli iz Banje Luke. Nije mi poznato kako su se oni dalje povezivali.

U vrijeme studija Vilko skoro da i nije prisustvovao predavanjima u Zagrebu. Išao je samo na polaganje ispita, na par sedmica ili na period od oko mjesec dana da bi se pripremao za polaganje ispita. Takav je bio slučaj sa većinom studenata komunista iz Banje Luke. Većina je studirala pravo jer je ovaj studij bio skopčan sa najmanjim finansijskim izdacima, kako zbog fakultativnosti slušanja pojedinih semestara, tako i zbog udžbenika i drugih razloga. Zbog toga su se mnogi u toku studija nalazili u Banjoj Luci, a u toku putovanja u univerzitetske centre ostvarivali su neophodne partijske kontakte i veze i sa našim studentima u Zagrebu i Beogradu, a i sa partijskim organizacijama. Na taj su način mnogi studenti partijski djelovali tamo gdje su studirali, a i u Banjoj Luci.

U ovoj ćeliji gdje je bio pročelnik Muhamed Kazaz u ljetno doba održavali smo sastanke obično na rijeci Suturliji u poslijepodnevnom časovima. Sastanak se mogao veoma vješto maskirati izletom ili kupanjem. U Suturliji smo se najčešće sastajali na onom mjestu gdje je proširenje stvaralo bazen iznad koga se nalazi stijena sa koje se za vrijeme kupanja moglo skakati.

Sastajali smo se i na obalama Vrbasa, obično na Halilovcu, ali i na desnoj strani gdje se danas nalazi Dječja bolnica. Obično smo se prebacivali čamcem. Često smo se u čamcu spuštali niz Vrbas sve do Ade. U proleće ili jesen, ako je bilo lijepo vrijeme, sastajali smo se u blizini Ledine kuće ili negdje uz obale Suturlije.

U normalnim uslovima svakodnevne aktivnosti, kada nisu programirane neke posebne aktivnosti ili akcije, obično smo se dogovorili gdje ćemo se naći ako bude lijepo vrijeme. Ukoliko je vrijeme bilo ružno, znalo se, sastanak se prolongira. Sastajali smo se i u kućama drugih članova ćelije, ali najviše kod Idriza Masle, a i kod Kazaza. Uzgred rečeno, Idriz Maslo došao je u našu ćeliju kada je napustio

posao na željeznici, negdje koncem 1935. godine.

Kad smo se sastajali kod Kazaza, on je sjedio na svojoj radnoj stolici i kao u običnim prilikama radio svoje poslove. Naime, on je primao radne zadatke od poslodavca Adema Turčinhodžića i radio na tzv. "sicu", tj. kod kuće. Ukoliko bi neko naišao bilo bi sumnjivo da Kasim nije radio, a ovako, sve je izgledalo normalno i uobičajeno jer je pri svim dolascima prijatelja i poznanika na razgovor obučar i dalje obavljao svoje redovne poslove. Takva je praksa bila i kod svih zanatlija.

Na partijskim sastancima razmatrali smo rezultate koje su članovi Partije postizali u okupljanju grupa simpatizera. Tako sam i ja formirao grupu sa kojom sam radio u kojoj su bili: Tone Garić, Ludvik Jurić, Josip Smok, Milan Radman i još jedan stolarski radnik čijeg se imena ne sjećam. Sa ovom sam se grupom tokom ljeta 1935. godine sastajao na obali Vrbasa. Jednom je ovoj grupi Veljko Djordjević održao predavanje o istoriji radničkog pokreta u Jugoslaviji i sadržajima klasne borbe. Predavanje ovoj grupi Veljko je održao kod Santrača na Vrbasu, kod rebrovačkog mosta. Jurić i Radman postali su nešto kasnije članovi KPJ. Josip Smok bio je brat supruge Veljke Djordjevića. Svi ovi koji su bili u mojoj grupi bili su Hrvati, rođeni u katoličkoj vjeri. Kod onih kod kojih se vjera nije mogla potisnuti nije se moglo ništa uraditi u smislu njihovog užeg vezanja za klasni radnički pokret. Iskustvo je dokazalo da su se kod mnogih religiozne predstave teško mogle potiskivati. Iz stava prema crkvi i religiji moglo se ocjenjivati u kojoj su mjeri pojedinci sazrijevali za političko vezivanje uz Partiju.

U periodu od 1931. godine pa do otprilike 1934. godine bio sam prvi koji je politički radio sa Nevenkom i Radom Vranješević. Počeo sam se zabavljati sa Nevenkom u julu 1931. godine. Sa Nevenkom me je upoznala Ruža Oljača. Nevenka je bila već učiteljica u ŠTRPCIMA kod Prnjavora, gdje joj je otac imao parohiju. Kada je Nevenka bila na poslu kao učiteljica, kretao sam se u društvu njene sestre

Rade, Lepe Perović i Ruže Oljače. U našem društvu su često bili Vilko Winterhalter i Edi Sola. Kako je došlo do poznanstva? Ruža i ja vozili smo se u čamcu. Kod tzv. medreskog broda (kod gradskog mosta) Ruža je odjednom rekla: "Stani! Eno Nevenke i Rade!" Pristao sam čamcem uz obalu i Ruža ih je pozvala da udju u čamac. Tada sam se sa sestrama Vranješević i upoznao, premda smo se iz vrdjenja i ranije poznavali.

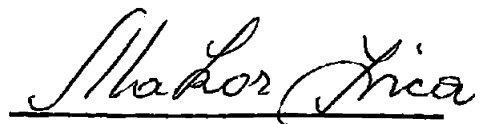
Nevenka i Rada u to vrijeme su stanovale na Hissetima kod današnjeg zelenog mosta. Sa Nevenkom sam se počeo zabavljati i tako smo se bliže upoznali. Rada se počela zabavljati sa Safetom Filipovićem-Fricom od 1932. godine i zabavljali su se sve do početka rata.

Za grupe koje su formirali ostali članovi ćelije nisam znao. Uslovi ilegalnog rada su to iziskivali, odnosno konspirativnost to nije dozvoljavala. Niko nikoga nije pitao ko se sve nalazi u njegovoj grupi sa kojom radi i ko je od njih i kada postao član Partije. Prijemom novih članova obrazovale su se nove ćelije i obezbjedjivao kontinuitet ilegalnog rada. Sigurnost je bila neophodna da bi se osigurali od mogućih provala i denuncijamata. Ja zvanično nisam znao ko je sve član KPJ ili SKOJ-a, ali sam pretpostavljao. To se iz samog druženja moglo naslutiti, ali pretpostavke nisu uvijek morale biti vjerodostojne jer se moglo raditi o simpatizeru koji iz ovoga ili onoga razloga nije bio primljen u Partiju ili je postao član tek mnogo kasnije. Ilustrativni su primjeri Bore Ilića i Mladena Paternostera.

Zbog toga se i ne sjećam da smo ikoga novog primali u našu ćeliju, ali je bilo prolaza već starijih članova. Možda su se baš oni izdvajali iz sastava pri formiranju novih ćelija.

(P r e k i d)

16. oktobra 1974. godine

(Ivica Makor)

(Nastavak II.)

Na nekoliko sastanaka naše ćelije bio je prisutan i Jusuf Tulić-Joja. Stekao sam utisak utisak da je bio partijski funkcioner.

Kada je Vladimir Dediđer držao predavanje u Hrvatskom domu "Nada", križari su izvršili provokaciju. U toku predavanja kamenjem su gadjali prozore i uzvikivali parole šovinističkog karaktera. Ne sjećam se svih reakcionarnih parola, ali se sjećam naročito parole: "Komunisti, van iz Hrvatskog doma!" Kolovodje su bili Feliks Niedzielski, student Holauz i dva brata, čijih se imena ne mogu sjetiti (sinovi advokata koji je stanovao preko puta željezničke stanice). Članovi KPJ i SKOJ-a su odmah reagirali i izletili van. Medjutim, provokatori su odmah pobjegli. Policijski organi nisu reagirali iako su neki agenti na predavanju prisustvovali. Ostali su ravnodušni na proustaške ispade.

Na prvom partijskom sastanku poslije predavanja diskutovali smo o ovom izgred. U nevezanom razgovoru poslije sastanka dogovorili smo se da izgrednike primjerno kaznimo da bismo predupredili eventualne njihove akcije u sličnim prilikama. Pao je dogovor da ih jednog po jednog izmlatimo. Smatramo da je jedna takva akcija sasvim na mjestu. U toj da je nazovem "kaznenoj grupi" bili smo: Vilko Vinterhalter, Edi Sola, Mladen Paternoster i ja.

Znali smo da redovno održavaju sastanke u Domu "Nade". Planirali smo da ih sačekavamo jednog po jednog. Tako smo i radili. Ovu je "kaznu" izvršavao Mladen Paternoster dok smo mi ostali čuvali stražu. Za tu priliku smo se prerušavali. Mladen je obično stavljao vještačke brkove, a mi neke stare kapute i šešire. Sačekivali smo da se njihov sastanak završi i potom pojedinačno pratili. Na podesnom zamračenom mjestu smo ih kažnjavali. Medju "kažnjenima" bio je i Skočibušić. Njihove idejne vodje bili su Feliks Niedzielski i svećenik Pero Pajić iz Budžaka.

Kada je za direktora Realne gimnazije u Banjoj Luci došao prof. Gordić pokušao je da diktatorskim metodama u začetku uguši napredna politička strujanja u redovima

gimnazijalaca. On je nastojao da realizira režimsku politiku i da spriječi političko povezivanje gimnazijalaca i sa radnicima i sa bivšim učenicima. Inače je već poznato da su stariji omladinci, studenti, bivši gimnazijalci, ostali u političkoj vezi sa generacijama skojevaca koje su nastavljale političko djelovanje u redovima srednjoškolaca.

Pomaganje srednjoškolsima imalo je i druge oblike: u radu društava, nastavi, polaganju mature itd. Kada se u Gimnaziji polagala matura, mislim 1932. godine, u tzv. Džinićevom paviljonu kod Realne gimnazije našli smo se Veljko Djordjević, Vilko Winterhalter i ja. U jednoj učionici na spratu pisao se maturalni pismeni zadatak iz matematike, a jednog drugog dana iz srpskohrvatskog jezika. Matematske zadatke rješavao je Veljko, a teme iz književnosti pisao Vilko Winterhalter. Ne znam za koga je rješavan pismeni zadatak iz matematike, a za koga je pisana tema iz književnosti. Kada je bio pismeni iz književnosti trebalo je napisati dvije teme. Vilko je zbog toga otišao do kuće Vese Masleše da on jednu temu napiše. Pošto je vrijeme prolazilo, a Veso u međuvremenu rješavao križaljku, Vilko ga je stalno požurivao da počne pisati. Na kraju je Veso ostavio križaljku i za jedno desetak minuta napisao temu. Učenica je za ovu temu dobila odličnu ocjenu.

Jednom je direktor Gordić primjetio kako Vilko Veže papir za uzicu koja je išla od učionice na spratu gdje je bio pismeni rad pa ga je pokušao da uhvati. Možda je samoinicijativno izašao van, ali mu je, po svemu sudeći, neko javio.

Pošto je Gordić bio glavna prepreka za rad literarnog društva u Gimnaziji, putem koga se odvijao jedan dio ideološko političke aktivnosti srednjoškolaca, a i prepreka za ostale oblike društvenog rada, smišljao se podesan način za njegovu kompromitaciju. Pošto je bio ženskaroš, volio je da zagleda učenice starijih razreda. Zapela mu je za oko Nevenka Ilić, sestra Bore Ilića.

Na sastanku nas je jednom prilikom Vilko informisao o načinu koji bi bio najpodesniji da se Gordić totalno kompromitira i kao prosvjetni radnik i kao čovjek. Rekao je da treba pisati kompromitirajuće parole na adresu Gordića.

Sa idejom smo se složili. Budući da ovo nije bila sasvim jednostavna stvar zbog mogućih posljedica, Vilko je napomenuo da će se o ovom pitanju sa drugovima konsultovati i ako se oni saglase da će se pristupiti realizaciji.

Nakon jedno dvije sedmice došao je Vilko do mene i rekao da napravim jedno 10 kg. crne boje. Pošto nisam imao novaca za boju, Vilko mi je rekao da potrebnu svotu uzmem od novca koji ću sakupiti za Crvenu pomoć u tom mjesecu. Naime, svaki je član bio zadužen za prikupljanje Crvene pomoći, a ono što sam ja sakupio davao sam isprva Vilki, a kasnije Šandoru.

Postupio sam onako kako mi je Vilko rekao. Kupio sam crnu boju u prahu i izmješao je sa firnajzom. Dobivenu boju, shodno dobivenim uputstvima, podjelio sam na pet dijelova u konzerve od po 2 kilograma. Četiri konzerve dao sam Vilki i Edi Sola, a jedna je ostala kod mene. Vilko i Edo Sola kontigent od 4 kutije dali su nekome, onima koji su bili zaduženi da pišu parole po drugim srednjim školama. Vilko, Sola i ja imali smo zadatak da pišemo parole po zgradi Realne gimnazije.

Negdje oko 1 sat noću nas smo trojica krenuli na zadatak. Ponijeli smo preostalu kutiju koja je ostala kod mene. U jednu praznu kutiju pitali smo pola količine crne boje. Veću konzervu nosio je Vilko, a manju Sola. Ja sam zadužen da čuvam stražu, da budem neka vrsta obezbjeđenja. Već ranije je bilo utvrđeno šta je trebalo pisati kao, naprimjer, "Harem Gordić!", "Gordić je despot", "Gordić živi sa učenicama" itd. Pisane su još neke parole sličnog sadržaja, ali ih se ne mogu sjetiti.

Vilko i Sola počeli su da pišu, a ja sam pred zgradom stražario pazeći da neko ne naidje. Kretao sam se ulicom ispred školske zgrade.

Iako je bilo utvrđeno šta će se pisati, odnosno kakvi će tekstovi biti napisani, Edi Sola je na svoju ruku napisao: "Gordić ... Nevenku". Zbog toga je bio strogo ukoren. Odmah nam je rekao šta je napisao i Vilko je oštro reagirao naglašavajući da je pisao ono što nije bilo dogovoreno. U povrtaku smo ga Vilko i ja oštro kritikovali.

Sva je boja bila utrošena. Sva je zgrada bila išarana, pa i trotoar. Na trotoaru je, na samom ulazu u zgradu, Sola napisao unu svoju bezobraznu parolu.

Sutrađan izjutra, mislim da je to bilo u maju 1934. godine, sve su srednje škole osvanule išarane parolama uperenim protiv Gordića. Bile su išarane: Učiteljska škola, Gradjanska škola, Trgovačka akademija, Realna gimnazija i Šegrtska škola. Javnost je bila iznenadjena. Svuda se o tome pričalo, a senzacija se brzo širila.

Kada su gimnazijalci došli na nastavu imali su šta da vide. Napredni učenici, po ranijem dogovoru, još su više raspirivali antigordićevsko raspoloženje.

Za svega nešto oko osam dana direktor Gordić bio je premješten iz Banje Luke. U Banjoj Luci mu nije bilo opstanka jer je svuda dočekivan sa porugom.

Poslije njegovog odlaska iz Banje Luke, klima je u Realnoj gimnaziji bila sasvim drugačija. Učenici su mogli slobodnije disati. Društvene aktivnosti učenika više nisu u ranijoj mjeri ograničavani. Za aktivnost društva "Mlada Jugoslavija" nastali su bolji dani.

Veljko Djordjević uopšte nije znao za pripremanje i izvodjenje akcije pisanja parola protiv Gordića. On mi je jednom rekao, kada smo poslije rata razgovarali o ovom slučaju, da je ovo bila čisto skojevska akcija. No, međjutim, svi mi koji smo najuže bili vezani za pripremu akcije bili smo članovi KPJ.

Abduselam Blekić-Šandor bio je veoma odan Partiji. Izuzetno je bio inteligentan, snalažljiv, prodoran, energičan, dosljedan. Odlikovao se vanrednim organizatorskim sposobnostima. Mada je završio samo Šegrtsku školu i radio kao obučar, individualnim radom na vlastitom izgradjivanju razvio je svoje predispozicije u sposobnosti širokog spektra. Međjutim, jedino mu je smetalo što je malo mucao. Svi su ga poštivali kao veoma dobrog i iskrenog druga. Naročito je bio agiln u prikupljanju Crvene pomoći. Za vrijeme štrajka obučarskih radnika u Banjoj Luci Šandor, Idriz Maslo i ja bili smo angažovani za prikupljanje pomoći za štrajkaše i njihove porodice. Štrajk obučarskih radnika izbio je zbog niskih najamnina i izbjegavanja poslodavaca da potpišu

tarifni sporazum. Naročiti otpor pružali su najbogatiji poslodavci Adem Turčinhodžić i Stevo Čelik. Štrajk je organizirala podružnica kožarskih radnika u kojoj su najistaknutiju ulogu imali Muhamed Kazaz, Abduselam Blekić i Ethem-Leda Karabegović.

Spomenuo bih onu dimenziju djelatnosti KAB-a koja mi je poznata. Pošto sam se družio uglavnom sa studentima, lično sam bio vezan i za KAB. Samo osnivanje KAB-a poteklo je na inicijativu članova Partije. Koliko je meni poznato, u KAB-u su bili najaktivniji: Nikica Pavlić, Miloš Popović, Vilko Winterhalter, Edi Sola, Adolf Podgornik, Boro Ilić, Rudi Kolak, Brane Skakić, Asim Alihodžić i drugi. Prostorije su bile na spratu u pozorištu. Kada su ove prostorije dobivene bile su potpuno prazne. Naime, u građevinskom smislu bile su to dvije prostorije, a stvarno je bila samo jedna. Dijelio ih je samo uzak zidić sa svake strane, a jedna je bila nešto uzdignutija od druge.

Uspjeli smo da od Pilane besplatno dobijemo daske i onda smo na dobrovoljnoj bazi napravili stolove, klupe i dva ormara. Taj je namještaj bio potreban da bi se klubske prostorije što prije osposobile za rad. Zbog toga se veoma ubrzano radilo.

Namještaj sam ja radio zajedno sa Alojzom Petekom (koji mi je najviše pomagao), Borom Ilićem, Vilkom Winterhalterom, Edi Solom i Mladenom Paternosterom. Radili smo u radionici Ive Šimleše, čija se stolarija nalazila u blizini kuće gdje je stanovao Nikica Pavlić. To je mjesto danas u krugu Medicinskog centra i tu se nalazi zgrada za transfuziju krvi. U to vrijeme sam kod Šimleše radio kao stolarski pomoćnik. Šimleša je dao svoj pristanak da se bez naplate može raditi u njegovoj radionici. Uzgred rečeno, Ivo Šimleša bio mi je kum (kum sestre Kriste) i na bazi tog kumstva nije stavljao nikakve primjedbe što sam se angažovao u radu na namještaju.

Sav je rad bio na dobrovoljnoj osnovi. Predano smo radili jedno mjesec dana na izradi novog namještaja ali i na popravci onog namještaja koji je dobiven na poklon.

Osim klupa i ostalog namještaja koji smo napravili, uspjeli smo da dobijemo i neki stari namještaj zahvaljujući naročito Duji Iveziću. On je taj namještaj dobivao na raznim stranama. Obično me je obavještavao gdje treba ići i šta će se tamo dobiti. Uglavnom, dobivani su dijelovi namještaja iz ugostiteljskih radnji. Taj je namještaj u manjem ili većem obimu bio oštećen tako da smo ga morali popravljati, a potom bojiti. Dio namještaja, naročito stolice, dobiven je od: ugostitelja Jovičina (čija je gostionica bila na mjestu gdje je danas restoran "Kozara"), hotela "Bosna" (ali ne preko Paskola, nego preko advokata Kostića, koji je bio zet Paskola) i još nekih manjih ugostiteljskih radnji. Znam da je dosta doneseno sa raznih strana gdje ja nisam išao. Dok smo mi radili na jednoj stolariji donosila se druga. Čim se nešto napravilo ili osposobilo odmah se prenosilo u prostorije KAB-a.

Rukovodstvo KAB-a organiziralo je mnogobrojna i veoma zapažena predavanja koja sam i ja redovno posjećivao. O organizovanju pojedinih predavanja obavještavao sam radnike i pozivao ih da dodju. Predavanja su bila veoma popularna i dobro su bila posjećena.

U uzdignutijem dijelu prostorije nalazio se sto za predavača sa stolicama, a u drugom dijelu nalazile su se klupe. Po nekoj inerciji radnici su bili na jednoj strani, a intelektualci na drugoj (profesori, inženjeri, ljekari itd., tzv. "krem" građanskog društva), jer su predavanja posjećivali i oni koji se nisu odlikovali progresivnošću. Naročito treba istaći da su članovi sindikata i članovi društva "Pelagić" redovno dolazili na predavanja.

Od svih predavanja jedno treba posebno izdvojiti, i to ono koje je održao Kus-Nikolajev na jedan provokativan način. Naime, Nikolajev je držao predavanje u kome je govorio o marksizmu i ulozi radničke klase. Prisutni radnici su mu aplaudirali. Međutim, Nikica Pavlić je osjetio tendencioznost predavača u provokativnom smislu. Zbog toga je lično intervenisao da ne bi nastale negativne posljedice po aktivnost Kluba akademičara. U svom izlaganju Nikica je unosio ispravke u tumačenjima Nikolajeva i njegove inter-

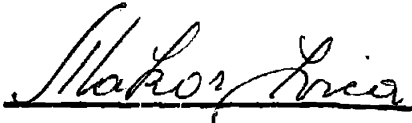
pretacije. Kuc-Nikolajev bio je ruski emigrant i u svojim izlaganjima istupao je tako da bi KAB kompromitirao, odnosno da bi stvorio osnove za zabranu djelatnosti KAB-a. Nikica je to odmah uočio i izoštrenim političkim refleksima na licu mjesta reagirao. Istupio je u interesu KAB-a, u interesu daljeg političkog rada.

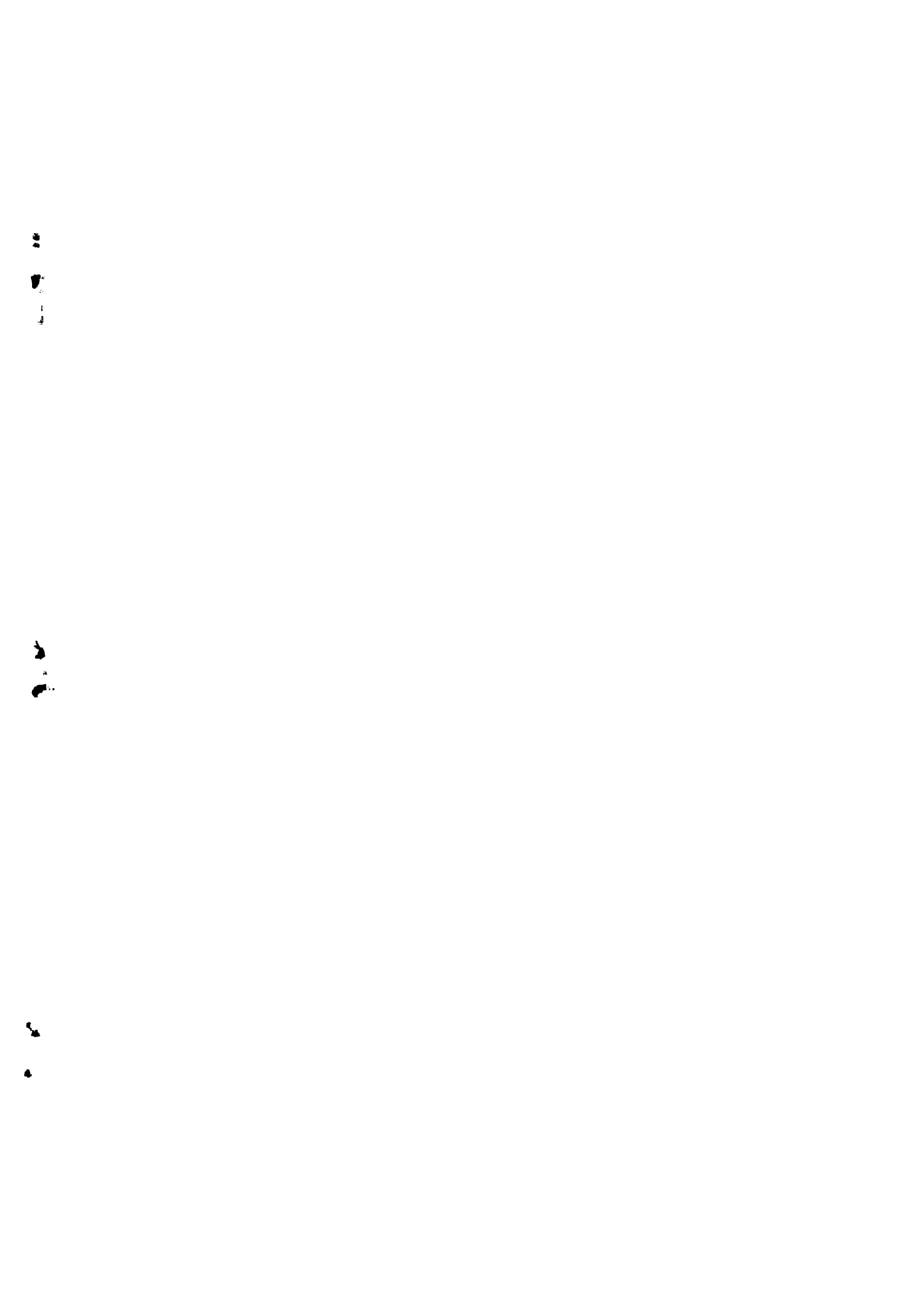
Svako je predavanje trebalo prijaviti policijskim organima i uvijek je neko od agenata bio prisutan. Policijski organi budno su pratili predavačku djelatnost KAB-a i tražili su mogućnost kako da intervenišu u smislu zabrane. Zahvaljujući Nikici Pavliću nisu nastale posljedice. U analizi ovog slučaja sa predavanjem Nikolajeva, komunisti su bili jednodušni u ocjeni da je ovo bila provokacija vješto smišljena i maskirana.

Boro Ilić je bio član KAB-a, jedan od najaktivnijih u svim konkretnim akcijama. Međutim, koliko je meni poznato, on nije bio član KPJ, ali je bio simpatizer Partije koji se po svemu osjećao kao komunista. Sam je otvoreno govorio da je po opredeljenju komunista. Bio je odličan fotoamater pa je skoro sve aktivnosti iz rada KAB-a fotografisao. Imao je i vlastitu fotolaboratoriju i sam je izradjivao slike. Stanovao je preko puta žandarmerijske stanice iza željezničke stanice (sada ulica Br. Radićevića br.6.).

(P r e k i d)

31. oktobra 1974. godine
Banja Luka

(Ivica Makor)

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

Arhiv Bos. krajine B. Luka
ABK-209-MG-111/125

MAKOR IVICA

SJEĆANJA NA RADNIČKI POKRET U BANJOJ LUCI

II dio

L e g e n d a :

- Sjećanja na radnički pokret u periodu 1934-1941.-
- 17 stranica kucanog teksta na mašini (stranice od 22.do 38.zaključno);
- Sjećanja autorizirana.-

(Nastavak III.)

Kada se Habija Bećirbašić vratio iz Zagreba, gdje je radio kao krojač i bio neposredno uključen u radnički pokret, otvorio je vlastitu krojačku radionu na glavnoj ulici kod Crne kuće. Njegova žena je isto tako bila vrstan krojač posebno specijalizirana za izradu muških košulja. Od otvaranja krojačke radnje, ona će postati jedno od stjecišta okupljanja naprednih radnika.

Habija se odmah uključio u partijski rad, a bio je povezan u čeliji u kojoj su bili Kazaz, Maslo, Šandor i ja. On nas je informisao o metodi i stilu rada partijske ćelije u Zagrebu i širini radničkog pokreta, oblicima ekonomske borbe i političkim akcijama. Posebno je isticao tzv. gvozdenu disciplinu, odnosno isticao je jačinu partijske discipline među komunistima u Zagrebu. Iznosio je primjere konspirativnog rada i primjere legalnog političkog rada u redovima radničke klase kroz sindikalnu aktivnost. Aktivnost kroz sindikalne podružnice bila je jedna od osnovnih obaveza svakog člana. Svaki je član morao jednom mjesečno polagati računa svojoj ćeliji o svom političkom radu u okvirima sindikata.

Koliko mi je poznato, Habija je u Zagrebu bio usko vezan za rukovodstvo Partije, a naročito sa Djuirom Salajem, Špoljarićem i drugima.

Habija nije znao za strah. Partiji je bio vrlo odan. Nije bilo partijskog zadatka koji ne bi bio spreman da izvrši. Međutim, vrlo je malo radio na vlastitom ideološkom izgrađivanju, teoretskom osposobljavanju. Inače, što se tiče praktičnog rada, bio je izuzetno vješt, nenadmašan.

Dok je vodio krojačku radionicu od 1936. godine do izbijanja rata u njegovu radionicu su dolazili istaknuti banjalučki partijski radnici. Često su dolazili Pavo Radan i Djuro Pucar. Habija i Djuro Pucar bili su veliki prijatelji. Djuro se često hranio, a i spavao kod Habije. Kod Habije sam se i upoznao sa Starim.

Habiju su posjećivali Veso Masleša, Fadil Maglajlić, Miloš Popović, Vilko Vinterhalter, Pavo Radan, Asim

Alihodžić i drugi. Svi su ga veoma cijenili i kao radnika i kao čovjeka.

Habija je bio izuzetno otresit čovjek. Svako-
me je otvoreno rekao što je mislio i o njemu i njegovom
radu. Bio je iskren i svoje je primjedbe na bilo čiji rad
neposredno i odmah rekao. Njegove primjedbe skoro su uvi-
jek bile na mjestu i zbog toga su ga drugovi voljeli i
uvažavali. Drugove je uvijek rado i srdačno primao tako
da se svakog dana po jedan ili više komunista našlo u
njegovoj radionici.

Njegova iskustva iz sindikalnog i partijskog
rada stečena u Zagrebu koristila su i nama.

Od komunista pomenuo bih i Branka Djukića.
On je bio u partijskoj organizaciji sa Ivom Tukerićem.
Mislim da je član Partije bio i Branko Pajić i da je bio
parzijski vezan sa pomenutom dvojicom.

Na partijskim sastancima i inače bilo je
govora o držanju komunista pred klasnim neprijateljem,
a posebno poslije velikog hapšenja 1936. godine. Svi koji
su tada bili uhapšeni dobro su se držali i niko nikoga
nije provalio. To je posebno značajno u uslovima kada je
policijski režim svim sredstvima nastojao da otkrije ko-
muniste i onemogući njihov politički rad.

Kad se Edo Kunštek vratio iz SSSR-a tražili
su lice koje bi bilo najpodesnije da dodje s njim u kon-
takt. Doznali smo da je došao u Banju Luku i da kod kuće
nikoga nije primao. Stalno je bio u kući i nikuda nije iz-
lazio. Uočeno je da nešto nije bilo u redu i trebalo je
sve to razjasniti.

Veso Masleša i Vilko Winterhalter rekli su
mi da bi bilo najzgodnije da ga ja posjetim budući da
sam bio dobar poznanik i prijatelj porodice. Motiv posje-
te bio je čisto porodični: posjeta Mariji Kunštek.

Došao sam u kuću i pozdravio majku Ede Kun-
šteka. Njegova žena Dragica bila je tada na poslu. Zbog
njene puti zvali smo je Bekericom po Žozefini Beker. Mari-

ja me je srdačno dočekala. Srećna što sam došao, uzviknula je: "Edo, evo Ivice, evo Ivice!"

Edo me je srdačno primio. Interesirao se za detalje iz mog ličnog života za period dok je bio odsutan. Primjetio sam da ga je to zanimalo, kao i detalji o drugovima koje je posnavao i sa kojim se ranije družio. Naročito se interesirao za Vilku Winterhaltera, Božu Cikotu, Berka Supeka i za još neke. Sada se ne mogu sjetiti za koje se još drugove posebno interesirao. Božo Cikota je inače bio iz Bos. Dubice, a stanovao je kod Berke Supeka dok je pohađao Realnu gimnaziju u Banjoj Luci.

Razgovor je bez zastoja tekao. Uglavnom sam ja govorio iznoseći karakteristične detalje o ljudima i prilikama, a Edo je kroz to vrijeme pomno slušao postavljajući ovo ili ono pitanje. Govorio je otegnuto kao i obično, što je bilo svojstveno njegovom načinu izražavanja.

Pri samom kraju privatnog dijela razgovora Edo me je odjednom i iznenada upitao: "Jesi li ti samoinicijativno došao ili su te oni poslali?"

Jasno je da je on pod tim "oni" podrazumjevao partijsku organizaciju. Nije vrijedilo da ga ubjedjujem u protivno, iskreno sam mu rekao zbog čega sam došao, ali i da je i moja želja bila da ga poslije toliko vremena ponovo vidim. Nije bio iznenađen i shvatio je razloge zbog čega se partijska organizacija interesira za njega.

Tada se otvorio. Počeo je da priča kako se u SSSR-u razočarao. Počeo je da priča o velikim čistkama u kojima su nastradali nevini ljudi, oni koji su bili odani Partiji i komunizmu. Isticao je da takvu politiku vodi partijsko i državno rukovodstvo SSSR-a.

Prekinuo sam njegovo izlaganje i upitao: "Stobom je otišao i Jusuf Tulić. Gdje je on?"

Edo je odgovorio da u Sovjetski savez nisu zajedno išli: "Tada, kada sam ja išao u SSSR, iz Jugoslavije je izašlo oko 50 ljudi. U mojoj ga grupi nije bilo. Ne znam gdje se nalazi."

Upitao sam ga za Akifa Šeremeta.

Edo se namrgodio. Vidio sam da mu je bilo teško. Rekao je da je i Akifa ova čistka zahvatila, ali da ne zna

da li je živ ili mrtav.

Zatim je nastavio da priča o stanju u SSSR-u i uslovima života, sijanju sumnji u svakoga i za-plašenosti naroda od GPU-a.

" Kada bih ja to pričao drugovima, kada bih im rekao ovo što i tebi, ne bi mi vjerovali, kao što i ja ne bih vjerovao kada bi bilo u obrnutoj situaciji. Zato je bolje šutiti, ne govoriti ništa! "

Rekao je da želi da se izdvoji iz političkog života i da namjerava da ide u Zagreb da bi završio svoje studiranje.

" Slušaj Ivice, ti dobro znaš da sam ja uvijek živio vrlo dobro i da nisam uopšte osjećao bilo kakve materijalne tegobe. Čisti ideali prema Partiji su me natjerali da napustim svoju domovinu i idem u Sovjetski savez. Neki će smatrati da sam izdao našu stvar, ali će doći vrijeme da će me shvatiti i da će mi dati za pravo. "

Rekao mi je da je trebalo da se priprema da bi mogao da radi van SSSR-a za Sovjetski savez. Naslutio sam da je tamo pohađao neku školu ili kurs, ali mi o tome nije želio da govori.

Bio sam kod njega oko jedan sat. Njegova su me objašnjenja prilično zbunila.

O cijelom ovom razgovoru sa svim detaljima referisao sam Vesu Masleši i Vilku Vinterhalteru. Veoma pomno su slušali jer ih je svaki detalj interesirao. Ovaj je kontakt trebalo da ostane povjerljiv.

Veso i Vilko prestali su da imaju kontakte sa Edom. To se, prije svega, odnosilo na Vesu Maslešu.

Prije nego što sam ja dobio zadatak da odem do Ede, samoinicijativno je Vilko Vinterhalter par dana ranije pokušao da razgovara sa Edom. Međutim, kada je Vilko došao i potražio Edu, Marija Kunštek mu je odgovorila da je otputovao u Zagreb. Bila je to laž jer je njen sin bio u kući. Edo je sigurno majci rekao da ne želi da se susretne sa Vilkom. Pouzdano se znalo da je bio u kući. Obavještenje je bilo dobiveno od Alojza Peteka, koji se u to vrijeme bavljao i čak bio zaručen sa Andjelkom Florijan, tetkom Ede Kunšteka.

Znam da je poslije moje posjete sa Edom Kunštek-
kom posebno razgovarala Ruža Oljača. Nije mi poznato da li
Ruža razgovarala privatno ili po partijskom zadatku.

Prije par dana šetao sam sa Veljkom Djordjevi-
ćem i Ifetom Ibrahimkadićem. U razgovoru smo pomenuli i Edu
Kunšteka. Ifet je tada pomenio da je od Stole Kovačevića
čuo jednu verziju o Edi Kunšteku, tj. da je Edo poslije rata
radio kao špijun za tri države.

Poslije povratka iz Sovjetskog saveza Edo je
još neko vrijeme bio u Banjoj Luci, a potom je otputovao na
studij u Zagreb. Vjerovatno je da se negdje tamo zaposlio
da bi obezbjedio sredstva za studiranje. Njegova žena Dragi-
ca ostala je sa porodicom u Banjoj Luci.

Edo je imao neku vrstu fobičnog straha. Taj se
strah očitovao u tome što nije smio prolaziti ispod balko-
na. Ako je išao trotoarom i došao do mjesta iznad koga se
nalazio balkon ili nešto drugo što je nadvisivalo trotoar,
silazio je sa trotoara i obilazio to mjesto. To je činio i
u ulici fra Grge Martića kada je prolazio ispod balkona.
Taj je fobični strah imao od svoje mladosti.

Godine 1941. došao je Edo u Banju Luku na polo-
žaj načelnika za "Prehranu", mislim pri Velikoj župi Sana
i Luka ili pri ustaškom stožeru. U to je vrijeme Vilko sa
ženom ilegalno stanovao u mojoj kući. Plašeći se da ne bude
uhapšen, Vilko je smatrao da će u mojoj kući biti sigurniji.
Bilo je to neposredno poslije hapšenja Fadila Maglajlića
i njegovog izručivanja njemačkim vlastima, odnosno gestapou.
Naime, Fadil i Vilko došli su iz Beograda zajedno u Banju
Luku. Hapšenje Fadila od strane ustaša bilo je znak Vilki
da i njega traže.

Upoznao sam Vilku da se Edo nalazi u Banjoj Lu-
ci na pomenutom položaju. Vilko je tada izrazio želju da bi
želio da se nadje sa Edom Kunštekom. Vilko je bio ubjedjen
da ga Edo neće provaliti kao što nikoga nije provalio pos-
lije povratka iz SSSR-a. To sam isto rekao i Veljki Djordje-
viću, koji je, takodje, izrazio istu želju. I Vilko i Veljko
su željeli da preko Ede doznaju kakav će stav zauzeti us-

taški režim prema komunistima. Očekivali su da će od njega moći dobiti takve informacije. Bilo je to u vrijeme dobrih odnosa između Njemačke i SSSR-a. Datuma se ne sjećam, ali mislim da je to moglo biti u maju 1941. godine. Znam samo da tada još nije došlo do hapšenja komunista.

Otišao sam izravno u kancelariju Ede Kunšteka, koja se nalazila na prvom spratu Velike župe na samom uglu početka Gospodske ulice. Ušao sam izravno u njegovu kancelariju. Bio je sam.

" O, zdravo Ivice! Otkuda ti ovdje?"

Osjetio sam da pretpostavlja da sam došao da nešto od njega tražim. Objasnio sam mu da od njega ne tražim uslugu, već da sam došao na inicijativu Vilke koji je izrazio želju da se s njim nadje u mom stanu. Edo je na to pristao.

Nakon dva dana našli su se u mom stanu. Razgovarali su u četiri oka. Vilko mi nije ništa rekao o sadržaju razgovora koji su vodili. Vilku o tome nisam ništa pitao.

Neposredno poslije njemačkog napada na SSSR, Edo me je susreo i zamolio da nipošto nikome ne govorim da se uopšte susreo sa Vilkom u mom stanu i da su razgovarali. I bez tog upozorenja znao sam da o tome ne treba govoriti. Konačno, taj razgovor ni prethodno nisam nigdje pominjao. Bio je to slučajan susret u ulici fra Grge Martića. To je bio naš zadnji susret jer je nakon par mjeseci Edo otišao potpuno iz Banje Luke.

Edo je bio dosta korpulentan, visok, plave kose.

(P r e k i d)

4. novembra 1974. godine
Banja Luka

(Ivica Makor)

(Nastavak IV.)

Obično se govori o frakcionaštvu jedne grupe banjalučkih komunista. Da li je bilo stvarno frakcionaštvo trebalo bi u cilju istorijske istine temeljitije proučiti.

Već sam ranije pomenuo da su se komunisti češće sastajali na razgovor kod Habije Bećirbašića. Komunisti su se kod njega svraćali da malo porazgovaraju u koječemu, a i o partijskom životu i radu. Jednog dana mi je Habiya rekao: "Dodji večeras oko 7 sati do mene u radnju pa ćemo malo porazgovarati o radu drugova u sindikatu, "Pelagiću" i "Borcu". Bilo je to, koliko se sjećam, u jesen 1937. ili proljeće 1938. godine. Znam samo da sam u radnju Habiye došao u zimskom kaputu. U radnji sam zatekao Asima Alihodžića i Muhameda Kazaza. Kasnije su prispjeli Miloš Popović i Idriz Maslo. Habiya je za to vrijeme pripremio rakiju i mezu i mi smo sjeli za sto, koji se nalazio iza zastora prema dvorišnoj strani radnje.

Sjedili smo za stolom i uz rakiju i mezu pričali. Glavnu riječ je vodio Asim. On je napomenuo da smo se tu našli da malo porazgovaramo o radu članova Partije u KAB-u, "Pelagiću", "Borcu" i sindikalnim podružnicama. Istakao je da kao članovi treba da porazgovaramo o krivoj politici koju neki članovi Partije vode. Na to je Muhamed Kazaz reagirao ističući da mi nismo pozvani da dajemo ocjenu o radu banjalučke partijske organizacije i radu članova u pomenutim organizacijama, već da je to stvar partijskog rukovodstva, odnosno Mjesnog komiteta. Prema mišljenju Kazaza analitička ocjena se može davati u prisustvu drugova koji rade u tim organizacijama. Nakon toga je Kazaz napustio ovaj sastanak pod izgovorom da ima da završi neki posao.

Govorio je i Miloš Popović ističući da je saglasan sa stavovima Asima Alihodžića. I jedan i drugi zastupali su stav da je trebalo veću pažnju posvetiti radu podružnica sindikata i uopšte sindikalnoj aktivnosti i da se rad Partije treba da osjeti među radnicima. Umjesto toga došlo je, kako su oni isticali, do dominantne uloge Dušana Balabana i

njegovih saradnika i doušnika u mnogim oblicima sindikalnog rada, gdje je trebalo da Partija zauzme čvrste pozicije. Zbog toga se i desilo da balabanovci vode glavnu riječ u oblicima sindikalnog rada i diktiraju politiku. Asim je, koliko se sjećam, svoje izlaganje ovako formulisao: "Bukvalno rečeno, nasjeli smo na rudu Dušanu Balabanu i njegovoj kliku."

U daljem toku razgovora isticalo se da u ursovim sindikatima ipak vode glavnu riječ balabanovci što bi trebalo spriječiti. Osnovna Asimova primjedba je bila da je težište rada bilo u aktivnostima članova Partije i SKOJ-a unutar KAB-a, "Pelagića" i "Borca", a da je zapostavljen sindikalni rad. Posebno se okomio na "Pelagić" nazvavši ga tamburaškim socijalizmom, misleći, valjda, na tamburašku sekciju.

Miloš Popović je smatrao da bi trebalo daleko više raditi u redovima radnika neposredno i putem sindikalnih oblika organizovanja. Posebno je isticao potrebu razvijanja klasne svijesti u redovima proletarijata jer je Partija njen politički izraz. Partija treba da se bori za interese proletarijata, kao što je to slučaj u drugim industrijski razvijenim državama. Miloš je naročito naglašavao potrebu akcija u industrijskim preduzećima. Da bi se radnici pravilno klasno orijentisali sa njima treba organizovano raditi.

U razgovoru su posebne kritičke primjedbe stavljene na rad Nikice Pavlića, Kovačević B. i još nekih.

Nakon jedno mjesec dana održan je drugi sastanak. Ja sam u međjuvremenu i dalje išao redovno na sastanke svoje partijske ćelije. Ove sastanke kod Habije smatrao sam nevezanim razgovorima političke prirode, konsultacijama komunista, dogovorima o daljem radu na osnovu kritičke ocjene onoga što u radu ne valja. Svojoj partijskoj ćeliji nisam davao obavještenja o ovim sastancima ili susretima jer sam ih smatrao nezvaničnim. O svemu ovome nije mi postavljao pitanja ni Muhamed Kazaz, pročelnik naše ćelije, koji je na prvom sastanku i sam prisustvovao.

Na ovom drugom sastanku ponovo se pričalo o problemima i nedostacima u partijskom radu. Za primjer političke nebudnosti i neopreza drugova u KAB-u Miloš Popović je spomenuo ranije predavanje dr Mirka Kus-Nikolajeva sa te-

mom "Oblici savremene društvene stvarnosti", koja je po načinu izlaganja bila prilično provokativna. Miloš je naglasio da se strogo mora voditi računa ko se zove, kome se daje povjerenje da drži predavanje. Predavači, isticao je Miloš, treba da budu politički ispravni ljudi, a treba nastojati da to budu članovi ili simpatizeri Partije.

Uglavnom se o ovome i potrebi šireg idejnog rada i diskutovalo. Bio je to razgovor kao i prošli, uz raskiju i mezu. Da je to bio samo razgovor, a ne neki sastanak može se suditi i po tome što su se iznosili vlastiti stavovi po određenim pitanjima bez donošenja zaključaka.

Ubrzo poslije ovog drugog razgovora Habija je po svom privatnom poslu išao u Zagreb. Tamo se susreo sa Špoljarićem i još nekim drugovima. O svemu tome mi je Habija pričao poslije povratka u Banju Luku. Pominjao mi je još neka imena, ali se tih imena sada ne sjećam.

Nije mi poznato šta je Habija i kako je govorio drugovima u Zagrebu, ali se sjećam da mi je poslije povratka rekao kako je ocjena druga Špoljarića i drugih drugova o našim razgovorima sa Asimom Alihodžićem i Milošom Popovićem nepovoljna, budući da oni ocjenjuju da su ovakvi razgovori i ovakva tretiranja "neka vrsta frakcionaštva". Ovo je isto rekao i Idrizu Masli, što mi je pouzdano poznato, a vjerovatno i drugim drugovima.

Nakon jedno dva mjeseca po treći put smo se našli u Habijinoj radnji (Asim, Miloš, Idriz, Habija i ja). Habija je iznio ono što su mu drugovi u Zagrebu rekli. Asim i Miloš su se uvrijedili na ovakvu ocjenu i rekli otvoreno Habiji da je on potpuno iskrivljeno interpretirao cijelu stvar, odnosno netačno prikazao cijelu situaciju i pogrešno objasnio ove razgovore. Jedan i drugi su rekli da oni i dan danas smatraju da težište rada Partije treba da bude usmjereno na političku aktivnost među radnicima, a ne samo da se iscrpljuju na pridobijanje intelektualaca, da se partijska aktivnost mora osjećati u radu podružnica strukovnih sindikata i da u njima politički dominiraju članovi Partije. Što se tiče članova Partije iz redova intelektualaca, trebalo bi da oni što više pomažu radnicima.

Koliko mi je poznato iz druženja s njim, isto stajano i tada i ranije imao je Veso Masleša, koji je nebrojeno puta isticao neophodnost šireg rada i angažovanja članova Partije u redovima sindikata. Čak smo se Vilko Vinterhalter i ja šalili na račun našeg komšije Vese imitirajući ga kako se oslanja na đajak, zaškilji na jedno oko i kaže: "Mi moramo da radimo u sindikatu!"

Mi smo se uvijek kao komunisti sastajali na raznim mjestima, uvijek smo se nalazili i diskutovali, predočavali teškoće, iznalazili rješenja. Nalazili smo se po privatnim stanovima, u zanatskim radnjama, pred gostionicama, na plaži, u šetnji, jednom riječi: svuda. Zbog toga sam ove razgovore kod Habije smatrao oblikom dogovaranja, sastajanjem kakvih je uvijek bilo i u sastavima kako se članovi Partije i simpatizeri slučajno sretnu ili dogovore da se nadju.

Miloš Popović i Asim Alihodžić mogli su konstatovati da su bili krivo shvaćeni. O tome se više nije govorilo iako su se i oni i mi ponekad slučajno sreli kod Habije.

Međutim, konstatovao sam da me više nisu pozivali na sastanke moje ćelije. Isti slučaj bio je i sa Habijom. Kada smo poslije mjesec ili dva dana primjetili da nas ne pozivaju na sastanke, Habija i ja smo o tome razgovarali. Razloge nismo znali. Svako od nas je prethodno intimno mislio za sebe da se ne poziva na partijske sastanke iz konspirativnih razloga zbog učestanih hapšenja komunista. Mislili smo da je manje partijskih sastanaka i da se zakazuju samo u naročito hitnim ili značajnim slučajevima.

Zajednički smo došli do zaključka da smo "zaobidjeni", tj. da na zvaničnom sastanku nismo isključeni iz članstva, ali da smo nepozivanjem na sastanak praktično eliminirani iz partijskog života. Takvi slučajevi u partijskom radu nisu bili rijetki. Zajednički smo pokušali da utvrdimo uzrok. Konstatovali smo da je uzrok u onim razgovorima koji su sa Asimom i Milošem vodjeni u Habijinoj radnji jer drugih razloga zbog kojih bi mogli biti zaobidjeni nije bilo.

Za Asima i Miloša nisam uopšte saznao da li su i oni "zaobidjeni" i da li su išli na partijsku odgovornost.

Idriz Maslo bio je na prvom razgovoru. Na drugom

sigurno nije prisustvovao budući da je otputovao u Kotor Varoš. U Kotor Varoši je Idrizov otac bio namješten kao policijski pristav. M. slim da Maslo nije bio ni na trećem razgovoru kod Habije. Nije mi poznato da li je i on "zaobidjen"?

Idriz Maslo bio je matalski radnik, mašinbravar. Radio je na željeznici, ali je zbog komunizma bio otpušten. Poslije otpuštanja iz Ložionice radio je kod raznih privatnih majstora. Jedno vrijeme radio je i samostalno. Naime, ispod svoje kuće imao je malu zanatsku radionicu sa nešto bravarskog i limarskog alata. Kada je našao neki privatni zanatski posao obavljao ga je u svojoj radionici.

Otputovao je u Kotor Varoš gdje su mu se nalazili roditelji. Majka ga je kriomice od oca materijalno pomagala jer se iz političkih razloga sa ocem nije slagao. Za vrijeme boravka u Kotor Varoši radio je takodje kod nekih privatnih zanatlija.

Zbog toga što je Habija u Zagrebu sasvim slučajno i uzgred rekao da smo se sastali na razgovor, što se tretiralo kao frakcionaštvo, obojica smo bili zaobidjeni. Zajednički smo 1947. godine napisali izjavu o tom frakcionaštvu.

Kako je došlo do ove zajedničke izjave? Naime, Momir Kapor zadužio je 1947. godine Fahrudina Džina i mene da napišemo svoja sjećanja na radnički pokret u Banjoj Luci za onaj dio koji poznajemo do kraja rata. Osim naših trebalo je prikupljati i druga sjećanja, pa smo Džin i ja išli od jednog do drugog člana Partije koji su nam davali podatke. Pošto smo Habija i ja bili neposredno vezani za to "frakcionaštvo", zajednički smo dali jednu izjavu.

Od polovine 1938. godine prestao sam da živim partijskim životom, ali sam i na dalje svesrdno radio u sindikatu sve do jeseni 1939. godine, kada sam dobio posao na novootvorenoj Srednjoj tehničkoj školi u Banjoj Luci u svojstvu zanatskog učitelja drvodeljske struke.

(P r e k i d)

8. novembra 1974. godine
Banja Luka

(Ivica Makor)

(Nastavak V.)

Sjećam se jedne mjesne partijske konferencije koja je održana mislim u zimu 1932.godine, nešto prije izbora za Rajhstag u Njemačkoj. Na konferenciju sam pošao zajedno sa Vilkom Vinterhalterom. Mjesna partijska konferencija za Bannju Luku održana je u Gornjem Šeheru u jednog zabitnoj dvorišnoj zgradi okruženom zidom. Znam samo da je bila u neposrednoj blizini kafane "Budućnost" koju su držali Huso i Mehmedalija Mašinović. Koliko se sjećam, bilo je prisutno oko 16 članova KPJ. Sjećam se da su bili prisutni Safet Filipović, Jakob Šmit, Nikica Pavlić, Vilko Vinterhalter, Tankredi Solla, Muhamed Kazaz, Ekrem Maglajlić, Pavao Radan, Marijan Podgornik, Šandor, ja i još neki. Ne sjećam se da li je bio prisutan i Veljko Djordjević.

Prostorija je bila hladna jer se nije ložilo. Bilo je samo par stolica. Većina je sjedila na daskama koje su bile stavljene preko cjepanica. Soba nije bila namještena. Po svemu sudeći, služila je kao ostava ili neki magacin. Bila je to neka stara zgrada i, koliko se sjećam, bila je do samog Vrbasa.

Konferenciju je otvorio Pavo Radan. Rekao je da smo se našli da porazgovaramo o političkoj situaciji. Zatim je govorio o radu drugova u društvenim organizacijama, uspjesima i neuspjesima u radu. Iza njega govorio je Nikica Pavlić o stanju u zemlji, političkoj klimi i političkim odnosima. Iza Nikice govorio je Vilko Vinterhalter o vanjskopolitičkoj situaciji; težište njegovog izlaganja bilo je o političkom stanju u Njemačkoj, jačanju nacionalsocijalističke Hitlerove partije i njenim političkim platformama. Govorili su i drugi. Neki su samo postavljali pitanja.

Iza toga razvila se diskusija. Govorilo se o "Pelagiću", klubu "Borac", radu u sindikatu i sindikalnim podružnicama, radu sa radničkom i školskom omladinom. Od svih škola težište je bilo na analizi političkog rada u Realnoj gimnaziji.

Nakon završetka diskusije, Pavo Radan, koji je predsjedavao, naglasio je da pojedinačno izlazimo kao što smo pojedinačno i došli. Znam da je bila noć i kada smo dolazili i kada smo odlazili. Kad smo Vilko i ja došli u prostoriji je bilo

samo nekoliko drugova pa smo morali čekati pojedinačno dolazanje ostalih drugova. Prije nego što je konferencija završila sa radom Pavo Radan je rekao ko poimenično treba da ostane. Znam da su ostali Pavo Radan, Nikica Pavlić i Vilko Winterhalter. Mislím da ih je ostalo 5 ili 6.

Pošto smo Pavo Radan i ja stanovali u neposrednom susjedstvu u to vrijeme, rekao sam Pavi da ću ga pričekati u kafani društva "Budućnost". Dogovorili smo se da zajedno idemo kući. Od moje kuće u Dobraševoj ulici do kuće Pave Radana bilo je svega oko 200 metara udaljenosti. Vilko Winterhalter mi je predložio da sa Pavom idem zajedno kući pošto je Pavo slabo vidio. Trebalo je, naime, da ga otpratim do kuće.

Iz kuće gdje je održana konferencija izašao sam sa Abduselamom Blekićem-Šandorom, koji je došao sa biciklom premda je bio snijeg. Medjutim, snijeg nije bio velik tako da se uz napor ipak mogao voziti bicikl. U kafani zadržao sam se malo sa Šandorom. Sjedili smo i uobičajeno razgovarali. Kada je Šandor popio kafu, on je otišao a ja sam još ostao čekajući na Pavu Radana.

I Vilko je mogao sa nama da krene kući jer je stanovao u istoj ulici. Medjutim, Vilko je rekao da će se nešto duže zadržati. Sigurno je bio neki važniji posao.

Pretpostavljao sam da će se Pavo zadržati kratko vrijeme jer sam pretpostavljao da se radi o nekom saopštenju. Medjutim, Pavo Radan se zadržao nešto oko jedan sat. Čekao sam sa pijućí čaj. U kafani je toga dana posluživao Mehmedalija Mašinović.

Kada je došao, radi zagrevanja i Pavo je popio kafu. Rekao mi je "da se živ smrzao" od hladnoće. Zbog toga smo prešli do praznog stola kraj peći. Malo se ugrijao jer je dugo vremena bio u hladnoj prostoriji. Otpratio sam ga do kuće. Razgovarali smo o običnim stvarima. Pravila konspirativnog ponašanja, nepisana ali primjenjivana, nalažala su da ga ne pitam za razloge dužeg zadržavanja.

Poslije mog "zaobilaženja" družio sam se i dalje sa Habijom Bećirbašićem. Kontaktirao sam i dalje sa Abduselamom Blekićem-Šandorom, Edrizom Naslom i Muhamedom Kazazom. Nešto prije tog "zaobilaženja", oženio sam se 1936. godine sa Sla-

vicom-Bebom Jugat. Nastanili smo se u današnjoj ulici Branka Radićevića u neposrednoj blizini današnjeg tranzitnog puta. Bila je to kuća na livadi osamljena, udaljena od drugih. Napravio sam je u vlastitoj režiji 1935. godine. Kuća je imala kompletan jednosobni stan, a srušena je poslije potresa 1969.

U tri je navrata Muhamed Kazaz tražio da mu je stavim na raspolaganje, obično u vremenu od 20-22 sata. Ključ sam prema dogovoru ostavljao pod gredom iznad vrata. Sa ženom i tek rođenim djetetom odlazio sam nešto prije toga do ženinih roditelja. Njeni su roditelji stanovali u kući Čondrić Nike, gradjevinskog poduzetnika, a nalazila se u tzv. ciganluku kod mjesta gdje se gradi novi most na Vrbasu. Taj Čondrić Niko, uzgred rečeno, postao je kasnije ustaša.

Vraćali smo se kući oko 23 sata. Uvijek smo nalazili u kući red, onako razmješteno kako smo stan i ostavili. Jedino se osjećao miris duhana, što je supruga osjetila. Čak su i pepeljare bile čiste.

Zbog svega toga interesiralo me je ko čisti sobu poslije završetka sastanka? Pitao sam Muhameda. On mi je rekao da on ostaje da uredi sobu, očisti pepeljare i prozračí prostorije. Uglavnom, sastanke su održavali u kuhinji, koja je bila dosta prostrana. Muhamed mi je samo rekao: "Ti već znaš zašto mi je stan potreban i kakvi su ovo sastanci!". Nisam ga ništa pitao. I sam sam znao da su to partijski sastanci. Ne znam ko je sve dolazio na ove sastanke i kakve su prirode oni bili.

Sa Habijom Bećirbašićem sam se stalno nalazio u njegovoj radnji. Bilo nam je krivo što su nas "zaobišli". Psovali smo i jedan i drugi. Habiji sam zamjerao što je on sve zamutio svojim neodgovornim pričanjem. Habija se pravdao i govorio da će o svemu porazgovarati sa Starim, Djuirom Pucarom.

Ipak, nisam se osjećao odbačenim. Kad god sam se nalazio sa Idrizom Maslom, Muhamedom Kazazom i drugima pričali smo otvoreno o političkoj situaciji. Kao i prije, razgovarali smo o društvenom radu, nužnostima političkog djelovanja itd. Smatrali su me i dalje za čovjeka u koga su mogli imati puno povjerenje.

Na intervenciju Anđjelke Janković, supruge inženjera agronomije Milana Jankovića, dobio sam državni posao u Srednjoj tehničkoj školi u Banjoj Luci u svojstvu stručnog učitelja. Ona je to uspjela intervenišući preko nekog od načelnika u Banovinskoj upravi Vrbaske banovine. Državni posao, kako su se nazivala radna mjesta kod državnih organa, dobivao se obično putem veza i poznanstava. U korumpiranom režimu drugačije i nije moglo biti.

Tako sam dobio prvi stalni posao i prvu sigurnu platu. O dobijanju posla obavjestio sam Muhameda Kazaza i Šandora, a i ostale drugove. Muhamed Kazaz mi je rekao da je to dobro i da će mi dati imena djaka s kojima treba da saradjujem. Radilo se o saradnji sa članovima skojevske organizacije. Nakon nekoliko dana Kazaz mi je rekao da se povežem sa Ifetom Ibrahimkadićem, Kasimom Osmančevićem, Jovčinom i još nekima. Prvo sam se povezao sa Ifetom.

Sjećam se demonstracija 27. marta 1941. godine. Osim radnika i ostalih građana u demonstracijama u gradu učestvovali su i nastavnici i učenici. Bio je to izraz jedinstvene želje naroda da se suprotstavi fašizmu.

Negdje u aprilu 1941. godine pozvan sam na jedan sastanak. Muhamed Kazaz mi je rekao da se nadjem sa Šandorom koji će me dovesti na mjesto sastanka. Prema dogovoru, našli smo se Šandor i ja i pješice došli u Suturliju. Tamo smo već zatekli Muhameda Kazaza, Idriza Maslu i još jednog druga, ali se ne sjećam ko je to bio. Sastanak je vodio Muhamed Kazaz. Rekao je da treba intenzivnije prikupljati materijalna sredstva za politički rad s obzirom, kako je Kazaz rekao, da prikupljanje Crvene pomoći nije dovoljno intenzivno. Napomenuo je da je tu i tamo prikupljanje sredstava dosta zatajilo, a da prikupljanje novčanih sredstava sada još više treba.

Nakon jedno mjesec dana, najvjerojatnije krajem maja 1941. godine, dosta vremena prije napada Njemačke na SSSR, održan je još jedan sastanak, opet u Suturliji. Sastav prisutnih bio je ponovo isti. Sem prikupljanja novčanih sredstava bilo je riječi o prikupljanju druge materijalne pomoći, a naročito oružja. Muhamed Kazaz mi je rekao da stalno budem u vezi sa Šandorom koji je imao obučarsku radnju u neposrednoj blizini škole gdje sam radio. Tehnička i Za-

natska škola bile su tada pod jednom upravom, a nalazile su se preko Vrhasa.

Nešto prije ovog sastanka, preko Šandora tražio sam da se održi jedan sastanak jer sam htio čuti stav drugova prema jednom problemu koji je i posredno i neposredno bio vezan za mene. Želio sam da čujem zajednički stav jer sam smatrao da nije dovoljno ako čujem mišljenje samo pojedinaca bez obzira na njihov politički autoritet. Moj punac Pavao Jugat i šurjak Zdravko Jugat, koji je inače bio napredan, dobili su rješenja da budu povjerenici rekviriranih jevrejskih radnji. Zdravko je dobio rješenje za povjerenika zlatarske radnje Arona Saloma, a Pavao Jugat rješenje za susjednu zlatarsku radnju Aronovog brata. Radnje su se nalazile u Gospodskoj ulici. Neke naročite vrijednosti u tim radnjama nije bilo jer su nešto sakrili vlasnici, a druge su dragocjenosti opljačkali ustaše i Njemci prilikom zaplijene.

Želio sam da čujem mišljenje drugova jer me je Zdravko Jugat pitao da li bih ga mogao zamjeniti kao povjerenik jedno 4-5 dana dok se on vjenča sa apotekarkom Flašar. Ja sam mu tada rekao da ću o tome razmisliti i da ću mu javiti za nekoliko dana.

Ove sam svoje dileme izložio drugovima i oni su mi rekli da na to pristanem ukoliko bi to u materijalnom smislu koristilo Partiji, a u protivnom slučaju da ne pristanem. Zdravku sam poslije ovog sastanka rekao da ću prihvatiti da ga zamjenjujem ukoliko poveća visinu davanja Crvene pomoći. Bez razmišljanja Zdravko je prihvatio prijedlog. Svoje je obećanje i izvršio.

U toku zamjenjivanja od 4 dana jedan dio novca nisam evidentirao kao prihod i taj novac u dinarima i njemačkim markama dao sam Šandoru. Kada je Zdravko došao, to sam mu i rekao. Zdravko je na isti način izdvajao novac za Crvenu pomoć. Davao ga je meni, a ja sam novac predavao Šandoru.

Prikupljao sam Crvenu pomoć i u školi od nastavnika. Novac su davali: Miran Mol, Ivan Čorko, Adem Sokolović (direktor škole), ing. Makuc (Slovenac), Ozren Radulović i još neki nastavnici.

Treći sastanak u Suturliji održan je krajem juna ili početkom jula 1941. godine. Održan je poslije njemačkog napada na Sovjetski savez. Ponovo smo se našli u istom sastavu. Na ovom je sastanku bilo riječi o pripremama za ustanak, materijalnim i političkim pripremama. Sjećam se riječi Idriza Masle, koji je rekao: "Drugovi, cijeli dosadašnji rad bila je šala u odnosu na ono što nas sada čeka. Do sada su ustaše proganjale Srbe, a komuniste su ostavljali na miru. Sada su komunisti na redu! Težište našeg rada treba staviti na sakupljanje oružja, municije i tople odjeće. Sve nam je to prijeko potrebno. Više se možda nećemo sastajati jer nas sve Partija poziva na ustanak! 4.

Dobio sam lični zadatak da budem povezan sa Šandorom. Muhamed Kazaz mi je rekao da se nalazim na dobrom mjestu koje je sada postalo još značajnije jer ću biti u mogućnosti da izvlačim alate i ostali materijal iz škole koji može biti koristan. Uzgred je napomenuo da se što redje Šandor i ja sastajemo da naše sastajanje ne bude sumnjivo jer će policija budno pratiti kretanje svih onih na koje sumnja da su komunisti. Kontakti između nas dvojice treba da idu preko Ifeta Ibrahimkadića i obučara Mehe Subašića, podvornika u školi. Meho Subašić stanovao je u zgradi Tehničke škole. Škola je od konca 1941. godine bila smještena u Dolcu, u zgradi Džinića, gdje je sve do nedavno bila smještena kožno venerična bolnica.

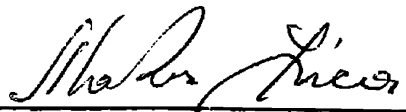
Među komunistima koji su nakon napada na SSSR bili uhapšeni bio je i Veljko Djordjević. Poslije puštanja iz zatvora krio se kod grofa Del Mestri-a, kod kćerke grofa koja se udala za Vinklera. Njihova prijateljska veza bila je u tome što je Veljko instruirao njihovog sina Kiri Vinklera. Inače je Vinkler bio profašistički orijentisan.

Vilko Vinterhalter bio je tada kod mene sakriven, a poslije se prebacio kod ing. Ljube Jankovića. Vilko je sa Fadilom Maglajlićem ilegalno došao iz Beograda i odmah je došao do mene jer je pretpostavljao da bi moglo doći do hapšenja. Znao je da je kao komunist već poznat ustaškim vlastima.

(Prekid)

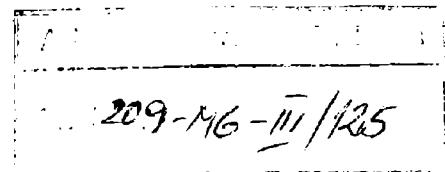
23. decembra 1974. godine

Banja Luka

(Makor Ivica)

(N a s t a v a k VI.-)

Muhameda Kazaza upoznao sam oko 1929.godine u Radničkom domu, odnosno kroz sindikalni rad. Izuzev Pave Radana, mislim da neću pogriješiti ako kažem da je Muhamed Kazaz bio najistaknutija ličnost među banjalučkim radnicima i jedna od najistaknutijih ličnosti u radničkom pokretu. Kad sam ja primljen za člana Partije 1931.godine, Muhamed je već bio član, ali ne bih tačno znao reći od koje godine. Među banjalučkim kožarcima i obučarima on je bio centralna sindikalna i partijska ličnost, a i najveći autoritet. On je bio pokretač mnogobrojnih inicijativa i akcija koje su kožaroi na sindikalnom polju ostvarivali. Međutim, njegov se rad nije ograničavao samo na strukovne sindikate kožaraca jer je bio izuzetno aktivan u svim ekonomskim akcijama svih strukovnih sindikata, a i u političkim aktivnostima koje su se po svim linijama ostvarivale.

Kazaz je mnogo čitao, odnosno svo slobodno vrijeme posvećivao vlastitom političkom izgradjivanju tako da je u odnosu na ostale radnike intelektualno odskakao. Po širini svojih znanja odskakao je i u odnosu na mnoge intelektualce. Intelektualnu širinu nije dobio putem školovanja, već kroz stalno ideološko i političko izgradjivanje. Dok su ostali drugovi više ili manje imali lični život, uključujući i zabavu i zabavljanje, Muhamed Kazaz sav se posvetio sindikalnim i partijskim zadacima. Njega nije bilo na zabavama jer ako nije negdje konkretno bio angažovan, on je čitao i proširivao svoja saznanja.

Muhamed Kazaz imao je izvanrednu narav i takve moralne kvalitete da se njegov autoritet sam od sebe nametao. Bio je veoma dosljedan, izuzetno staložen i taktičan, pošten i iskren, uvijek spreman da drugima pomogne. Zbog takvih političkih i moralnih kvaliteta biran je u razna rukovodstva po sindikalnoj i partijskoj liniji, uključujući i članstvo u Mjesnom komitetu KPJ u Banjoj Luci.

Stanovao je sa majkom u Gornjem Šeheru, druga kuća na lijevoj strani preko mosta na Suturliji. Radio je kao obu-

ćar kod poslodavca Turčinhodžića u Bezistanu, a i kod kuće na tzv. "sicu" (rad kod kuće za poslodavca). Na njegovu inicijativu, 1932. godine osnovana je u Banjoj Luci Obučarska zadruga u kojoj su bili članovi Partije i drugi napredni obučarski i kožarski radnici.

Bio je poznat kao izuzetno dobar govornik, koji je govorio tečno i veoma ubjedljivo. Svoje stavove znao je da lijepo argumentira, što je bilo rezultat dobrog poznavanja problematike o kojoj je govorio. Radnici su ga rado slušali jer su znali kad on uzima riječ da će uvijek nešto značajno i uvijek pametno reći. U izlaganju uvijek je iznalazio pravu mjeru. Podsjetio bih na njegov revolucionaran govor održan na demonstracijama 27. marta 1941. godine.

Muhamed Kazaz nije imao nekog posebnog društva u kome bi se stalno kretao. Sa svima se družio i sa svima je bio dobar. Medjutim, najčešće je bio u našem društvu (Idriz Maslo, Abduselam-Šandor Blekić i ja). Sjećam se da smo u nizu navrata zajedno pravili bosansko jelo "lonac", a zatim mezili i razgovarali. Često smo išli i u kafanu društva "Bratstvo" u Gornjem Šeheru, koju su vodili Mehmedalija i Huso Mašinović. Tu u kafanu dolazilo smo na čaj i kafu, a ponekada na igranje karata.

Kazaza je karakterisao kritički pristup pojedinim pitanjima i problemima, analiziranje rada u smislu ocjenjivanja šta je dobro, a šta nije da bi se iz rada izvlačile pouke za narednu aktivnost. Medjutim, nije volio kritizere, a ni bilo kakvo kritizerstvo. Stalno je isticao da radnici moraju biti uključeni u sindikalni rad, u rad pojedinih podružnica strukovnih sindikata, ali i da taj sindikalni rad mora biti objedinjen i politički usmjeravan. Rad u sindikatu, kako je Kazaz isticao, predstavlja mjesto za politički i djeljni rad komunista, odnosno u sindikatu i kroz sindikat komunisti i mogu da mobiliziraju radničku klasu u klasnoj borbi sa buržoazijom. Zbog toga je Muhamed Kazaz i usmjerio sve svoje snage na rad u sindikatu, mada je djelovao i u RKUD "Pelagić" i dolazio na predavanja KAB-a.

Ako bih davao cjelokupnu ocjenu o njemu, mogao bih ukratko reći da je on jedna od najsvjetlijih ličnosti u istoriji Partije u Banjoj Luci. Za mene je on bio veći politički autoritet nego mnogi drugi o kojima se češće govori i piše. Mada se nije znalo ko je član Mjesnog komiteta KPJ, prosto se osjećalo da je on član partijskog rukovodstva u Banjoj Luci.

Idriza Maslu upoznao sam nekako u isto vrijeme kad i Muhameda Kazaza. Idrizov otac radio je u Kotor Varoši kao službenik, odnosno upravni kotarski činovnik. Otac je kao službenik upravne administracije bio na političkim pozicijama monarhističkog režima i zbog toga su izbijali sukobi sa sinom, odnosno konfrontacije između Idriza i njegovog oca. Dok je Idriz ostao u porodičnoj kući u Gornjem Šeheru, otac je boravio u Kotor Varoši. Zbog toga je Idriz mogao da koristi porodičnu kuću u Gornjem Šeheru za partijske sastanke i savjetovanja.

Idriz Maslo bio je koleričnog temperamenta i dosta nagao u reagovanjima, naročito prema onima koji nisu adekvatno izvršavali postavljene zadatke ili zajednički utvrđene stavove. Bio je veoma odan radničkom pokretu i sav se posvetio sindikalnom i partijskom radu. Dok se Muhamed Kazaz nije ženio, Idriz Maslo se oženio i u braku stekao dva sina. Njegova supruga Hatidža Maslo bila je politički veoma napredna i veoma aktivna u sindikalnom radu, a isto tako i u "Pelagiću".

Kao čovjek bio je veoma pošten, iskren, neposredan, dosljedan i druželjubiv. Fizički je bio dosta snažan i lijep kao muškarac. Insistirao je na izvršavanju zadataka i po tome bio je sličan Akifu Šeremetu. Ljutio se, slično kao Akif Šeremet, ako postavljeni zadaci nisu bili blagovremeno izvršavani, ako je u radu bilo javašluka itsl. Zbog toga znao je da plane, da oštro reagira sa najboljom namjerom. Međutim, nije bio zlopamtilo. Uvijek je insistirao na blagovremenom i tačnom izvršavanju svega onoga što je bilo u interesu radničke klase.

Uhapšen je u velikoj provali u septembru 1936. go-

dine zajedno sa ostalim banjalučkim komunistima. Poslije je izveden pred Državni sud za zaštitu države u Beogradu i osuđen na robiju. Poslije odležane kazne u Sr. Mitrovici vratio se u Banju Luku i nastavio rad u sindikatu i u "Pelađiću". Ne sjećam se da li je poslije povratka iz kaznionice u Sr. Mitrovici negdje zvanično bio zaposlen, ali se sjećam da je prije robijske neke vrijeme radio u Željezničkoj bravarskoj i mehaničarskoj radionici u Predgrađu.

Ranije sam već rekao da je bio veoma agilna u vrijeme pripremanja ustanka. Spomenuo sam i sastanke koji su održani u Suturliji, gdje je on neposredno bio uključen.

Koliko sam čuo, Idriza Maslu ubili su četnici iznad Kotor Varoši, i to po naredjenju svog komandanta Rade Radića. To sam čuo još za vrijeme rata. Negdje oko maja mjeseca 1943. godine slučajno sam se susreo sa četničkim komandantom Radom Radićem u pratnji njegove četničke svite.

Sa Radom Radićem upoznao sam se još 1933. godine preko Nevenke i Rade Vranješević. On je bio rođak sestara Vranješević po očevoj liniji, ali se ne sjećam kakav. Rade Radić stanovao je tada u Banjoj Luci u Štrosmajerovoj ulici, u dvorišnoj kućici iza današnjeg vojnog magazina kod hotela "Bosna", između današnje Upravne škole i zgrade vojnog magazina, ali u dvorištu. Tu je on stanovao sa djecom i ženom 1933. godine, a bavio se trgovinom drveta. Istovremeno stanovao je i u Jpšavci, gdje je imao roditeljsku kuću.

Išao sam u posjetu u kuću Rade Radića u Banjoj Luci u vrijeme kad sam se zabavljao sa Nevenkom Vranješević. Uzgred rečeno, sa Nevenkom sam se zabavljao tri godine. Rada Vranješević se tada zabavljala sa Safetom-Fricom Filipovićem. U to je vrijeme Rade Radić bio politički napredan, ali ne znam da li je bio član Partije. U svakom slučaju, on je tada bio veoma blizak Partiji.

Kad sam tog sunčanog majskog dana 1943. godine prolazio pored "Palasa" primjetio sam grupu četnika da sjede za stolom. Nisam na njih obratio posebnu pažnju jer je poslije pakta sa ustaškim vlastima bilo uobičajeno da čet-

nici dolaze u grad.Svi su bili obrasli u brade.Dok sam prolazio čuo sam da me neko po imenu zove.Okrenuo sam se i pogledao civile koji su sjedili za stolovima.Pošto sam primjetio da niko ne gleda u mom pravcu produžio sam dalje,ali se ponovio isti glas: "Ivice!".Ponovo sam se okrenuo.Tada je jedan od četnika za stolom mahnulo rukom pozivajući me da pridjem.Nisam ga u bradi mogao prepoznati,ali sam ipak prišao jer sam pretpostavljao da me poznaje kad me zove.

- Izvolite,zašto me zovete?,upitao sam kad sam prišao.

- Zar ti,Ivice,mene ne prepoznaješ?

- Ne znam!,bio je moj odgovor jer iz guste brade nisam razaznavao lik čovjeka.

- Zar me stvarno ne poznaješ?

- Ne!

- Ja sam Rade.

- Ja sam Rade,kao odgovor ništa mi nije kazivalo i zbog toga sam sagovornika upitao: "Koji Rade?",jer je to mogao biti bilo koji čovjek sa tim imenom iz kruga onih koje sam poznavao u Banjoj Luci.

- Ja sam Rade Radić!

Tek tada sam ga prepoznao kad sam ga bolje pogledao.Tako smo se ponovno vidjeli poslije niza godina.

Rade Radić ponudio mi je stolicu i ja sam sjeo. Odmah je započeo razgovor pitajući me za zdravlje i gdje radim.Odgovorio sam mu da radim kao nastavnik u školi.Nakon ovakvih uobičajenih rečenica on mi je iznenada rekao,što je bila svojevrsna provokacija: "Tvoje mjesto nije ovdje!".

- Kako da nije?!,odgovorio sam naivno praveći se da ne shvatam na šta misli i šta smjera.

- Tvoje je mjesto u šumi gdje su i ostali Tvoji drugovi!

Očekivao sam da će do kraja otvoriti karte i da će nakon prvog pitanja dati ovakvo ili slično objašnjenje.Nije mi bilo ni malo prijatno,ali sam nastavio u istom stilu.Radiću sam rekao da sam prestao da se bavim politikom i da kao porodičan čovjek vodim brigu o svojoj porodici.Nastojao sam da budem što ubjedljiviji.

Slušao me je pažljivo,a zatim upitao šta znam

o Vilki Vinterhalteru i Veljki Djordjeviću, šta je s njima i gdje se nalaze.

Odgovorio sam mu da o njima ne znam ništa. Zatim me je Rade Radić upitao za Safeta-Frica Filipovića jer je znao da se Rada Vranješević s njim zabavljala. Ja sam mu odgovorio da se Fric nalazi u zarobljeništvu.

"E, da si ti meni živ i zdrav, Fric nije u zarobljeništvu, već u šumi!!", prokomentarisao je moj odgovor Rade Radić. Bio je, dakle, dobro informisan.

Dalje se razgovor kretao o običnim stvarima i sjećanjima na predratni period u životu grada.

U toku razgovora stalno sam razmišljao da li da ga upitam za smrt Idriza Maslu. Ovo me je stalno kopkalo, ali nisam znao kako da o tome započnem razgovor. Pošto se u razgovoru nikako nismo mogli dotaći ove teme, na kraju sam odlučio da mu postavim takvo pitanje.

- Da te, Rade, nešto upitam?!... Ti znaš Idriza Maslu kao i ja. On je, koliko je meni poznato, otišao ocu u Kotor Varoš. Čuo sam da su ga četnici uhvatili i ubili. Priča se da su ga ubili po tvom naredjenju. Je li to istina?

Sjedeći uz njega postavio sam mu pitanje tiho da ostali četnici ne čuju. Međutim, oni nisu obraćali pažnju na naš razgovor. Šta više, bili su veoma bučni. Radu Radića moje pitanje o Idrizu Masli malo je iznenadilo. Zastao je za tren, a potom mi tiho odgovorio da ostali ne čuju.

- Čuo sam da je Idriz poginuo i da su ga zaista ubili četnici pod mojom komandom. Ali, vjeruj mi Ivice, ja lično u tome nisam učestvovao!

- Čuo sam da ga nisu cijelog ni zakopali, nego su....", postavio sam novo pitanje, ali prije nego što sam i završio Rade Radić me je prekinuo i upitao od koga sam čuo da su ga baš četnici ubili.

Radiću sam odgovorio da sam to čuo od oca Idriza Masle, ali da se i inače o tome priča. Razgovor su prekinuli četnici iz Radićeve pratnje, koji su kod svog komandanta insistirali da se ide. Radić se saglasio sa njihovim prijedlozima da je već vrijeme da se krene. Na rastanku mi je rekao da će iduće nedelje ponovo doći u Banju Luku i da bi treba-

lo da se nadjemo. Za mjesto susreta predložio je isto mjesto, a u slučaju kiše susreli bismo se u kafani "Palasa".

Obećao sam da ću doći. Na kraju je rekao: "Sješćemo na samo i porazgovarati!".

Stekao sam utisak da je želio da razgovara. Međutim, slijedeće nedelje nisam išao da se s njim sretnem. Prosto rečeno, nisam želio da odem. U međuvremenu informisao sam Muniba Čerimića o razgovoru koji sam imao sa Radom Radićem. Detaljno sam mu sve ispričao i spomenuo prijedlog Radićev da se nadjemo slijedeće nedelje. Munib mi je rekao da ne bi trebalo da idem na ovaj razgovor. No, i bez tog prijedloga na ponovni razgovor sa Radićem ne bih nipošto išao. Konačno, od jednog ovakvog razgovora ja ne bih ništa dobio, a mogao bih samo izgubiti. Naime, ja sam se, iskreno rečeno, bojao Rade Radića jer se takvom čovjeku nije moglo vjerovati.

Svojevremeno je Rade Radić na mene ostavio utisak skrušenog čovjeka, mirnog i povučenog. Nisam prije rata mogao ni pretpostaviti da se u njemu krije sasvim drugačija priroda, a kamo li da će postati četnički krvolok. Stekao sam utisak da su moja ranija mišljenja o Radi Radiću kao tihom i skromnom čovjeku sasvim pogrešna jer su te manifestacije bile samo maska iza koje se krila ambicija sa karijerizmom, nagon za isticanjem i težnja za vlašću. Sve u svemu, kratko rečeno, bio je kompleksiran čovjek.

Još jedan moj dobar poznanik iz predratnih dana bio je četnik za vrijeme rata. Bio je to Svetozar Jungić. Ne sjećam se šta je i gdje radio prije rata. Mislim da se bavio nekim švercom. Mada je bio oženjen sa Hrvaticom, sestrom Zvonke Mihelčića, bio je velikosrbin, velikosrpski nacionalista. Žena mu je bila zaposlena i donosila novac u kuću za održavanje porodice, mislim dva sina. Svetozar Jungić otišao je u šumu odmah 1941. godine. U puču 1942. godine prišao je četnicima, odnosno on je bio jedan od onih, kako ja mislim, koji su u tome bili kolovođe. Njegov raniji šovinistički politički stav daje mi osnovu za ovakvu pretpostavku. Osim toga, njegovo kasnije djelovanje bilo je u znaku zakletog neprijateljstva prema narodno oslobodilačkoj borbi.

U toku rata Svetozar Jungić dolazio je kao četnik u Banju Luku i često bio gost u pivnici Jorgića kod željezničke stanice. Bolje rečeno, gotovo stalno bio je u Banjoj Luci. Izbjegavao sam da se s njim susretnem jer je bio veoma opasan denuncijant, uvijek spreman da provocira i podmeće. Poginuo je u borbi sa partizanima negdje 1944. godine. Njegov brat Milenko Jungić bio je željezničar u Predgrađu. I sada živi u Banjoj Luci.

Sa Abduselamom-Šandorom Blekićem znam se od 1929. ili 1930. godine. Upoznali smo se kroz rad u sindikatu. Bili smo drugovi i prijatelji. Naša međusobna bliskost bila je velika jer smo se stalno družili i uzajamno posjećivali. Zajednički smo organizirali izlete, teferiće i sjedeljke. Bio je veoma društven čovjek sa izrazitim smislom za organizaciju.

Godine 1930. on je bio zadužen za prikupljanje Crvene pomoći. Onu koju sam ja prikupljao 1931. godine njemu sam predavao.

8. januara 1976. godine
Banja Luka

(Ivica Makor)